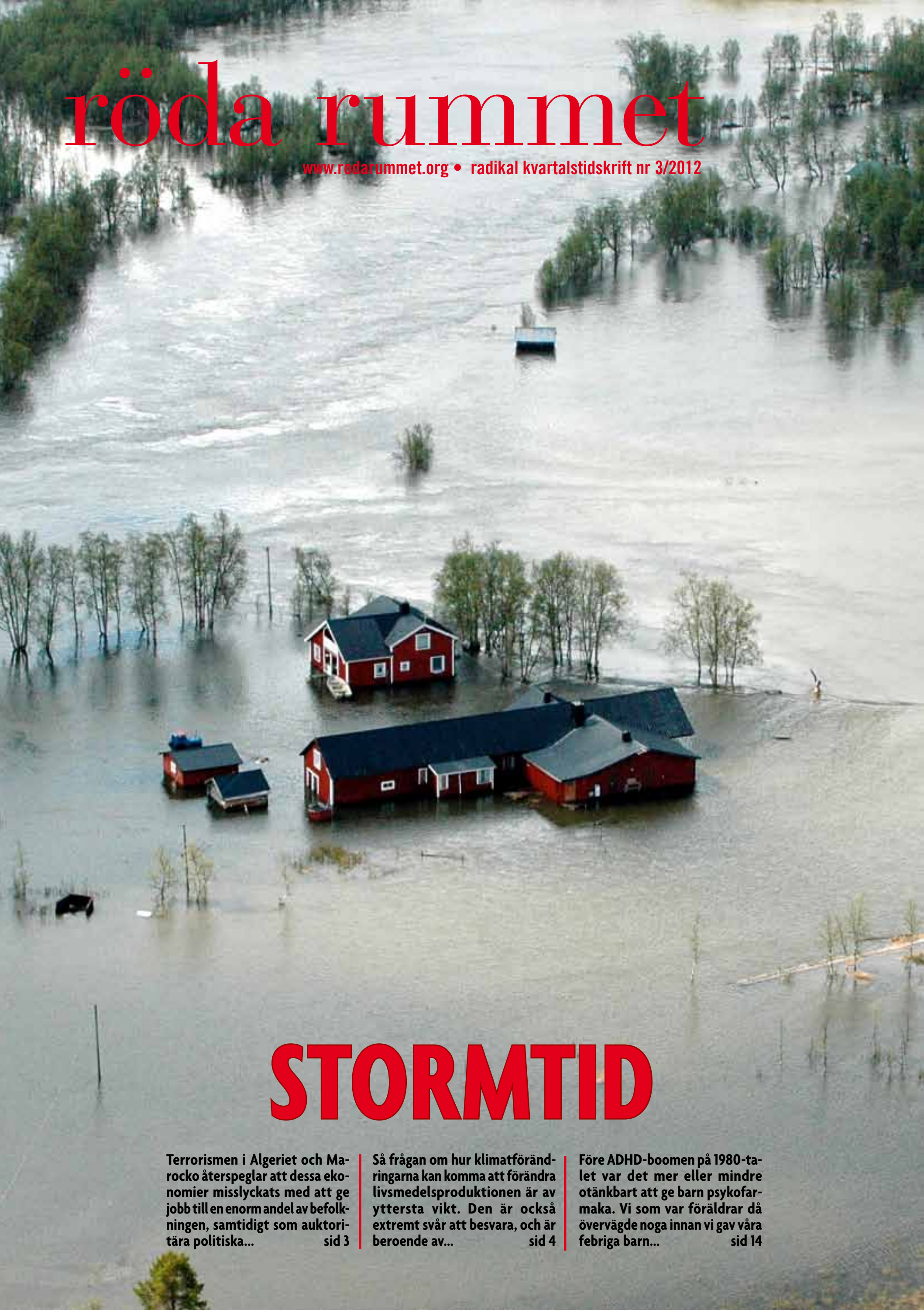

An aerial photograph showing a flooded landscape. In the center, there are several red houses with dark roofs, partially submerged in murky water. Trees are scattered throughout the scene, some standing in the water. The overall tone is somber and highlights the impact of flooding.

röda rummet

www.rodarummet.org • radikal kvartalstidskrift nr 3/2012

STORMTID

Terrorismen i Algeriet och Marocko återspeglar att dessa ekonomier misslyckats med att ge jobb till en enorm andel av befolkningen, samtidigt som auktoritära politiska...

sid 3

Så frågan om hur klimatförändringarna kan komma att förändra livsmedelsproduktionen är av yttersta vikt. Den är också extremt svår att besvara, och är beroende av...

sid 4

Före ADHD-boomen på 1980-talet var det mer eller mindre otänkbart att ge barn psykofarmaka. Vi som var föräldrar då övervägde noga innan vi gav våra febriga barn...

sid 14

MALIS KRIG

– för era synders skull

Boko Haram i Nigeria, al-Shabab i Somalia, Ansar al-Din i Mali – under senare år har namn på radikala islamistiska grupper blivit allt vanligare i nyhetsfloden från den afrikanska kontinenten. I Mali, som det kanske allra mest talande exemplet, har man tagit makten i ett område större än Sverige. Men vad är roten till denna utveckling? Conn Halinan tecknar en bakgrund till den rådande situationen.

Rapporterna som sipprar ut från Mali är skrämmande: ett ungt par som stenats till döds, berömda urgamla tempel som rivits ner, och nästan 365.000 flyktingar som flyr undan misshandel och piskning för minsta brott mot sharialagarna. Men den mardröm som utvecklar sig i detta västafrikanska land är mindre ett resultat av en radikal variant av islam än västs kapplöpning efter resurser på denna jättelika kontinent och syndens lön för det nyligen genomförda kriget i Libyen.

Den rådande krisen i norra Mali – ett område lika stort som Frankrike – har sina rötter i USA:s politik under Bushadministrationens första år, då man deklarerade att Sahara var ett drivhus för terrorism och öste in vapen och specialstyrkor i området som en del i det så kallade "Transsahariska Antiterrorisminitiativet". Men enligt antropologen Jeremy Keenan, som utfört omfattande fältarbeten i Mali och kringliggande områden, hade beteckningen terrorism inget med verkligheten att göra utan var bara till för att "legitimera militariseringen av Afrika".

Amerikanska militären hävdar att när talibanerna styre föll i Afghanistan så flyttade sig terroristerna västerut, till Afrikas horn, Sudan och Sahara. Men enligt Keenan finns det "inte ett uns av bevis för det" och han menar att det är "ett helt uppdiktat påstående". Det verkliga syftet med den ökade amerikanska militära närvaron var dels att säkra oljeresurser, och dels en "reaktion på hotet från den gradvis ökande kinesiska etableringen på kontinenten".

USA får för närvarande 18 procent av sin energiförsörjning från Afrika, en siffra som beräknas stiga till 25 procent 2015. Afrika står också för en tredjedel av Kinas energibehov, plus andra råvaruresurser

som koppar, platina, järn och timmer. Enligt Financial Times har också nya gasfält upptäckts på gränsen mellan Algeriet och Mali.

EN HÄRVA AV LOKALA KONFLIKTER

Det har förvisso ägt rum terroristdåd i Afrika. Bombattacker riktades mot hotell i Kenya 1998 och mot en synagoga i Tunisien 2002. De som utförde terroristattacker i Madrid 2004 hade anknytning till *Marockanska islamistiska kampgruppen*, en organisation som också genomförde bombdåd i Casablanca 2003.

Men dessa grupper hade inget samröre med al-Qaida och den enda organisation som kan sägas ha sitt ursprung i Sahara var den algeriska Salafistgruppen *För kamp och predikan*, en organisation som senare bytte namn till *Al-Qaida i islamiska Magreb*.

2006 drog, den internationellt välrenommerade analysgruppen, International Crisis Group, slutsatsen att "Sahara inte var något drivhus för terrorism" och att de flesta nordafrikanska regeringar såg det Transsahariska Antiterrorisminitiativet som ett sätt att få tillgång till högteknologiska vapen – som attackhelikoptrar, utrustning för nattseende och sofistikerad kommunikationsutrustning.

När USA:s Afrikakommando (AFRICOM) bildades 2008 tog det över initiativet och började arbeta direkt med länder i regionen – som Mali, Marocko, Tunisien, Tchad, Niger, Mauretanien och Senegal. Det enda land i regionen som inte hade några band till AFRICOM var faktiskt Libyen.

USA har också avtal om baser med Uganda, Ghana, Namibia, Gabon och Zambia. Omkring 1.500 marinkårssoldater är för närvarande förlagda i Lemonier i Djibouti på Afrikas horn, vilket tidigare

var en bas för franska främlingslegionen.

Terroriststämpeln har alltid brukats i politiskt maktsyfte. Exempelvis stödde USA Etiopiens invasion av Somalia som störtade regeringen under *Islamiska domstolarnas högsta råd* (UIC – Union of Islamic Courts). Washington påstod att UIC hade anknytning till al-Qaida men lade aldrig fram några bevis. UIC var en moderat islamistisk rörelse som drev ut de USA-stödda krigsherrarna och gav Somalia fred för första gången sedan 1991. Den innehöll radikala islamistiska grupper som *al-Shabab*, men dessa organisationer dominerade inte regeringen.

Etiopiens invasion förändrade allt detta. För somalier är Etiopien en traditionell fiende och al-Shabab lyckades ena en stor del av befolkningen mot ockupationen. På så sätt blev en liten grupp som var marginell i UIC ryggraden i motståndet. "Kontentan av den USA-stödda invasionen blev att Somalia drevs in i al-Qaidas fälla", säger Somalias tidigare utrikesminister Mahmoud Hurre.

Krisen i Mali har en lång historia med rötter å ena sidan i landets djupa fattigdom och å den andra sidan handlar det om en offensiv från tuaregernas sida – ett nomadiskt berberfolk som sedan länge kontrollerat handeln över Sahara – för ett vidare självstyre och en större andel av den ekonomiska utvecklingens frukter. Tuaregerna har iscensatt fyra misslyckade revolter sedan Mali erövrade självständighet från Frankrike 1960, men Muammar Gaddafis fall i Libyen gav dem ett gyllene tillfälle.

Gaddafi hade stött tuaregernas självständighetskrig under lång tid, och många tuareger tjänstgjorde som legosoldater på regeringens sida i Libyen. Efter Gaddafis fall hade tuaregerna tillgång till ett överflöd av vapen, som man snabbt tog i bruk

mot Malis till stor del ineffektiva armé.

De så kallade terroristgrupperna – som *Ansar al-Din*, *al-Tawhid wa al-Jihad* och *AQIM* trängde in först sedan *Azawads* ,Tuaregernas nationella befrielse rörelse hade kastat ut Malis armé från norr och utropat sig till en egen självständig nation. Det är dessa grupper som stenar människor till döds, river ner Sufitempel och genomdriver strikta sharialagar. Tuaregerna har till stor del tvingats bort, många av dem har återvänt till öknen och övergivit städer som Timbuktu, Gao och Kidal till de islamistiska grupperna.

Utöver de ursprungliga stridande i norra Mali ser vi växande spänningar mellan islamisterna och songhai, Malis största etniska grupp. Konflikten komplexitet får ytterligare en dimension genom att det ryktas att songhai byar organiserar miliser.

INGET AV DETTA HADE BEHÖVT HÄNDA

När FN:s säkerhetsråd antog resolution 1973 den 17 mars förra året var det för att ”skydda civila” i Libyen. Vid den tidpunkten försökte de 53 medlemmarna i Afrikanska unionen (AU) förhandla fram en lösning på krisen, men två dagar efter att FN:s resolution antagits inledde NATO Operation Odyssey Dawn.

Den 20 mars möttes AU i Mauretanien i ett försök att få slut på striderna. ”Vår önskan är att Libyens enhet och territoriella integritet ska respekteras liksom att all form av utländsk intervention ska avvisas”, löd det gemensamma AU-uttalandet. AU var klart medvetet om att Afrikas bräckliga postkoloniala gränser är en mycket

EN ARTIKEL AV CONN HALLINAN

Artikelförfattaren är journalist på Foreign Policy in Focus (www.fpif.org). Han följer bland annat nogsamt USA:s så kallade krig mot terrorismen.

stark källa till instabilitet, och att Libyen skulle kunna bli en fallande dominobricka.

”Oavsett motiven för NATO:s viktiga krigförande länder [att driva bort Gaddafi] så avlägger lagen om oavsiktliga konsekvenser en tung börda på dagens Mali”, sa FN:s tidigare sändebud Robert Fowler till The Guardian. Han fortsatte ”och när det enorma förrådet av libyska vapen sprider sig över området, en av de mest instabila regionerna i världen, kommer den bördan läggas över hela Sahel*.”

Ett decennium av amerikansk militär inblandning på kontinenten har inte bara misslyckats med att reducera spänningstillståndet och de så kallade terroristgruppernas tillväxt. USA:s aktioner i Somalia och Libyen har direkt underblåst bildandet av sådana organisationer. ”Utbildning” av utländska militärer har knappast heller stabiliserat läget. Amadou Sanogo, den maliska armékapten som störtade den civila regeringen i kölvattnet till tuaregoffensiven, utbildades av USA:s militär. Sanogo gick på Defense Language Institute 2005 och 2007, en amerikansk arméunderrättelseutbildning 2008 och en officersutbildning 2010.

DET KOMMER ATT SLÅ TILLBAKA

”Terrorismen” i Afrika får sin näring från lokala förhållanden, inte från en internationell jihadistisk planläggning. Boko Haram i Nigeria återspeglar spänningarna mellan landets, till stor del utfattiga, norra islamiska del och den mer välmående kristna södern. Liknande brottytor skär genom Niger, Elfenbenskusten och Kamerun. Terrorismen i Algeriet och Marocko återspeglar att dessa ekonomier misslyckats med att ge jobb till en enorm del av befolkningen, samtidigt som auktoritära politiska strukturer kväver alla försök att göra något åt det. Somalia var först en

bricka under det kalla krigets spel och därefter själva definitionen på kaos. När en islamistisk regering började lindra detta kaos störtade USA den, vilket banade väg för al-Shabab.

Hundratals miljoner dollar i hjälp används för att bekämpa terrorismen på kontinenten och USA:s militär utbildar de väpnade styrkorna i dussintals länder i Afrika. En malisk armékapten utnyttjade denna hjälp och denna utbildning för att genomföra en kupp som nu hotar att övergå i ett regionalt krig.

Kommer Marocko att använda USA:s hjälp för att bekämpa terrorismen eller istället stärka sitt grepp om det mineralrika Västsahara och trappa upp sitt krig mot Polisario igen? Kommer Niger att bekämpa ”terroristerna” eller krossa tuaregernas motstånd mot fransk uranbrytning i Sahara? Kommer Algeriet att slå mot AQIM eller mot sina egna förbjudna islamistiska organisationer? Kommer hjälpen för att bekämpa terrorismen i Nigeria att dirigeras om för att krossa lokalbefolkningens motstånd mot oljeproduktion i Nigerdeltat? Källan till terrorism och instabilitet i Afrika kommer inte att lösas med vapenmakt. Försök till militära lösningar har i själva verket en tendens att stärka grupper som AQIM. Afrika har inte behov av fler vapen – kontinenten behöver bistånd, utveckling och program som lyfter en ansenlig del av kontinentens befolkning ur fattigdomen.★

**Översättning från engelska, Göran Källqvist
Från Foreign Policy in Focus, 23 augusti 2012**

* Sahel är regionen söder om Sahara – öa.

Faktaruta Mali
Befolkning: 14,5 miljoner (2009)
Yta: 1 242 448 km² (Sverige 450,295 km²)
Statsskick: Republik
President: Dioncounda Traore
Huvudstad: Bamako
Medellivslängd: 51,8 år
Läskunnighet: Knappt hälften av befolkningen över 15 år
Spädbarnsdödlighet: 12 procent (den femte högsta i världen)
Religion: 90 procent av befolkningen bekänner sig till islam
Ekonomi : 80 procent av arbetskraften är sysselsatt inom jordbruket
BNP per capita: 1 100 dollar (Sverige 40 900 dollar)
Exportprodukter: guld, bomull, kreatur
Industri: Främst livsmedelsproduktion
Källa: Wikipedia, CIA Worldfactbook

FALSKT HOPP

– Kan vetenskapsmännen ha missbedömt klimatförändringarnas påverkan på livsmedelstillgången?

När jordens medeltemperatur höjs drabbas stora områden i Syd av ökad torka och minskat skördeutfall. Men kompenseras inte det åtminstone i viss mån av rikare skördar i de tempererade zonerna längre norrut? George Monbiot fruktar ett betydligt mörkare scenario.

Jag tror att vi kan ha gjort ett misstag: ett misstag vars konsekvenser, om jag har rätt, knappast kan överdrivas. Prognoserna när det gäller världens livsmedelsproduktion kan vara helt felaktiga.

Livsmedelspriserna stiger igen, delvis på grund av de skador som drabbat skördarna på norra halvklotet, som en följd av våldsamma väderförhållanden. I USA, Ryssland och Ukraina förstördes skördarna av ovanligt svår torka. I delar av

2,6 procent mindre.² Problemet är kombinationen av en växande befolkning och det moraliskt anstötliga faktum att så mycket spannmål används till djurfoder och biobränsle³, vilket gör att det krävs en ny rekordskörd varje år. Trots att 2012 är den tredje största skörden i världshistorien (efter de 2011 och 2008)⁴ så är det också ett år med livsmedelsunderskott där vi kommer att konsumera omkring 28 miljoner ton mer spannmål än vad bönderna producerat.⁵ Om inte 2013 års skörd blir

utsträckning kan bönderna anpassa sig? Kommer nya sorters grödor att kunna utvecklas och introduceras i takt med väderförändringarna?

I mycket grova drag råder det dock samstämmighet om att klimatförändringarna kommer att drabba bönderna i tropikerna och gynna bönderna i de tempererade länderna. Ett omtalat vetenskapligt arbete som publicerades 2005 drog slutsatsen, att om vi skulle följa den mest extrema utvecklingskurvan för utsläppen av växt-

kommer att öka just vid en tidpunkt då utvecklingsländerna i mindre grad blir förmögna att försörja sig själva. Klimatförändringarna kommer troligen att bli förödande för många av världens fattiga. Om inte bönderna i utvecklingsländerna kan konkurrera, så kommer både deras inkomster och livsmedelstrygghet att försämrats, och antalet ständigt undernärda människor kommer att öka. De länder de lever i, vars tillväxt till stor del förväntas komma från livsmedelsproduktion, blir

norra Europa, såsom Storbritannien, blev de ödelagda av ett oupphörligt regnande.

Trots detta är det inte, som ett reportage i Guardian hävdade för en tid sedan, ”en av de sämsta skördarna i världen på flera år.”⁶ Det är en av de bästa. Förra året var världens spannmålsproduktion den största någonsin, och årets skörd är bara

ett nytt världsrekord hamnar de fattiga i ett mycket allvarligt läge.

Så frågan om hur klimatförändringarna kan komma att förändra livsmedelsproduktionen är av yttersta vikt. Den är också extremt svår att besvara, och är beroende av verktyg vars själva namn blottar den avskräckande komplexiteten i uppgiften; ”multinominella endogena, växlande regressionsmodeller”.⁶ Problemet är att det är så många faktorer inblandade. Kommer mera nederbörd att balanseras av en ökad avdunstning? Kommer koldioxidens gödslande effekt att vara kraftigare än de skador uppvärmningen orsakar? I hur stor

husgaser (den som vi råkar följa nu) skulle den globala uppvärmningen årligen öka skördarna i de rika länderna med tre procent fram till 2080-talet och minska dem med sju procent i de fattiga länderna.⁷ Det ger en total minskning av världens livsmedelstillgångar (i jämförelse med utfallet utan de av människan orsakade klimatförändringarna) på fem procent

Arbeten som publicerats senare ger stöd för denna slutsats: de förutsäger hårda tider för bönderna i Afrika och södra Asien,^{8, 9, 10} men ett läge med lukrativ avkastning för bönderna i de kallare delarna av världen,^{11, 12, 13} vars skördar

tvungna att importera en större andel av sina livsmedel. Men i fråga om det totala varuflödet förutspår inte modellerna något olösligt problem.

Men här reser sig en allvarlig invändning. De modeller som använts i de flesta av dessa arbeten förutsäger effekterna av förändringar i genomsnittliga förhållanden. De tar inte hänsyn till extrema väderhändelser.^{14, 15} Visst, det är rimligt; modellerna är redan komplexa nog. Men tänk om förändringarna av storleken på den globala skörden avgörs mindre av genomsnittliga förhållanden än av extrema?

Det var vad som hände 2012 och det

EN ARTIKEL AV GEORGE MONTBIOT

Artikelförfattaren är krönlör på den brittiska tidningen The Guardian. Hans texter kan läsas på: www.monbiot.com

är det troligaste scenariot framgent. En artikel publicerat i år av världens ledande klimatforskare, James Hansen, visar att antalet förekomster av extremt varma väderhändelser (såsom den torka som drabbade USA och Ryssland) har ökat med omkring en faktor 50 jämfört med årtiondena före 1980.¹⁶ För 40 år sedan berördes vanligtvis mellan 0,1 och 0,2 procent av jorden av extrem sommarhetta. Idag drabbas omkring tio procent. ”Vi kan med hög tillförlitlighet”, varnar Hansen, ”beräkna att det område som kommer att utsättas för väderavvikelser med extrem hetta kommer att bli ännu större under de närmaste decennierna och vi kommer att få se ännu värre ytterligheter.” Trots det ingår inte dessa extremer i de standardmodeller som används för att förutsäga förändringar av skördarna.

Om de mekanismer som förutsägs i en annan artikel är korrekta, är det inte bara extrem värme som kommer att bli vanligare.¹⁷ Jag har förklarat det här tidigare, men jag tror att det är värt att upprepa:

Jetströmmar är de luftströmmar som rör sig österut över det övre norra halvklotet. De skiljer av det fuktiga vädret i norr från det varmare, torrare vädret i söder. Längs detta band gungar enorma utvikningar som kallas Rossbyvågor. När Arktis värms upp blir utvikningarna långsammare och brantare.

Vädret läser sig i sitt läge. Väderförhål-

landen som fastnat är ett annat sätt att säga extremt väder. Om jetströmmen fastnar norr om där du befinner dig blir vädret varmt och torrt, och temperaturen stiger – och stiger. Om den placerar sig söder om dig fortsätter det bara att regna, marken blir mättad och floderna spränger sina vallar. I somras verkar Storbritannien och USA ha befunnit sig på motsatta sidorna av utvikningar som lästs fast, och skördarna i båda länderna föröddes av motsatta sorters extremt väder.

Det är här vi befinner oss med bara 0,8 graders global uppvärmning och 30 procent förlust av is i haven under sommartid. Tänk er då en värld med två, fyra eller sex graders uppvärmning och en pol utan is, så får ni en föreställning av vad som kan ske.

Bönderna i de rika länderna kan anpassa sig till en förändring av de genomsnittliga förhållandena.

Det är emellertid svårt att se hur de skulle kunna anpassa sig till extrema händelser, i synnerhet om dessa händelser skiftar år från år. Förra vintern ägnade jag exempelvis flera dagar åt att skydda mina äppelträd mot torka, eftersom det våren innan hade varit så torrt att större delen av frukten skruppnade och dog några veckor efter pollineringen. Årets vår var så blöt att det knappt fanns några pollinerare överhuvudtaget: det var de obefruktade blommorna som visnade och dog. Det är min smala lycka att jag

inte får min utkomst av fruktodling.

Det kanske inte finns något som är normalt längre. Kanske den mjuka genomsnittliga uppvärmning som klimatmodellerna förutspår – på samma gång skrämmande och egendomligt lugnande – döljer våldsamma ytterligheter som inga bönder kan planera för eller har förmåga att tackla när de inträffar.

Hur påverkar det en värld som redan idag antingen måste öka livsmedelsproduktionen eller drabbas av svält? ★

Översättning från engelska Göran Källqvist.
Ur Guardian 16 oktober 2012

kära läsare

År 2011 sattes det ett skrämmande rekord; aldrig tidigare har mänskligheten släppt ut så mycket koldioxid i atmosfären, 34 miljoner ton, tre procent mer än föregående år. Samtidigt har larmrapporterna om den globala uppvärmningens konsekvenser den senaste tiden kommit slag i slag. Aldrig tidigare har Arktis istäcke reducerats så mycket som den senaste sommaren och metangasutsläppen från den sibiriska tundran är betydligt mer omfattande än vad tidigare observationer och förutsägelser givit för handen.

Men hos den största miljömarodören, USA, väcker inte detta faktum någon större uppmärksamhet, åtminstone inte i presidentvalet, trots att orkanen Sandy svepte fram längs med den nordamerikanska ostkusten – med oerhört omfattande skador som följd – under kampanjens slutfas. De två huvudkandidaterna, Barack Obama och Mitt Romney nämnde inte med ett enda ord klimathotet i de tre stora TV-debatterna. Tvärtom lyfte Obama fram den ökade olje- och gasproduktionen i USA som ett positivt tecken på att landet börjar må bättre. Mitt Romney lovade i sin tur att med honom i Vita huset skulle den amerikanska utvinningen av fossila bränslen öka kraftigt. Alla larmrapporter och den allt tätare förekomsten av orkaner var som sådd på hälleberget.

Men tystnaden i frågan gäller inte bara i USA, utan vi har samma tendens över nästan hela världssamfundet kring denna mänsklighetens ödesfråga som klimathotet faktiskt är. Snart, 27:e november till 6:e december, äger det rum ytterligare ett klimatoppmöte i FN:s regi, denna gång i det lilla oljeshejkdömet Qatars huvudstad Doha. Men nästan ingen när längre några förhoppningar om att det ska komma ut något konkret positivt från detta möte. Det enda som skulle kunna vända på den rådande trenden är en återvitalisering av den klimatrörelse som under senare år i fler avseenden gått i stå.

Som om inte de ovan nämnda klimatvarslen vore nog för att understryka det akuta behovet av en sådan vtialisering: Den brittiske journalisten George Monbiot visar i sin artikel i detta nummer att risken är stor att vi redan under det gångna året har upplevt den globala uppvärmningens effekter på det som idag utgör de grundläggande livsbetingelserna för merparten jordens befolkning; de globala livsmedelspriserna. Vi har bara inte förstått det fullt ut.

Trots allt, kära läsare; varmt välkommen till ett nytt nummer av Röda rummet.

/Redaktionen

NOTER

- http://www.guardian.co.uk/environment/2012/oct/10/un-rising-food-costs-weather
- http://www.fao.org/news/story/en/item/161602/icode/
- http://www.monbiot.com/2007/11/06/an-agricultural-crime-against-humanity/ Publicerad i Röda rummet 3/2007: Västvärldens törst efter biobränsle orsakar svält i den fattiga världen. www.rodarummet.org/web/aldre-nummer/2007-2/
- http://www.fao.org/news/story/en/item/161602/icode/
- http://www.fao.org/news/story/en/item/161602/icode/
- http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2030220
- Martin Parry, Cynthia Rosenzweig och Matthew Livermore, 2005. Climate change, global food supply and risk of hunger. Philosophical Transactions of the Royal Society – B, vol 360, s 2125–2138. doi:10.1098/rstb.2005.1751, http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1569580/, http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1569580/
- Till exempel Jerry Knox, Tim Hess, Andre Daccache och Tim Wheeler, 2012. "Climate change impacts on crop productivity in Africa and South Asia". Environmental Research Letters 7.

034032. doi:10.1088/1748-9326/7/3/034032

- Christoph Müller et al, 2012. "Climate change risks for African agriculture". Proceedings of the National Academy of Sciences Early Edition. http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1015078108
- P. Krishnan et al, 2011. "High temperature effects on rice growth, yield, and grain quality". Advances in Agronomy, Vol 111, s 87-205.
- Jan Beck, 2012. "Predicting climate change effects on agriculture from ecological niche modeling: who profits, who loses?" Climatic Change – publicerad online. doi:10.1007/s10584-012-0481-x http://www.springerlink.com/content/p46301h961544077/
- Tom Osborne, Gillian Rose och Tim Wheeler, 2012 (under tryckning). "Variation in the global-scale impacts of climate change on crop productivity due to climate model uncertainty and adaptation". Agricultural and Forest Meteorology. http://dx.doi.org/10.1016/j.agrformet.2012.07.006
- Kyungsuk Cho et al, 2012. "Winter wheat yields in the UK: uncertainties in climate and management impacts". Climate Research. Vol. 54, s 49–68. doi: 10.3354/cr01085

- 14 Martin Parry, Cynthia Rosenzweig och Matthew Livermore, 2005 (som ovan) skriver till exempel: "Modellerna för beräkningar av skördeutfallet innehåller ett antal förenklingar. Exempelvis antas ogräs, sjukdomar och skadeinsekter vara under kontroll, inga problematiska markförhållanden (t ex hög salthalt eller surhetsgrad) och att det inte sker några extrema väderhändelser som svåra stormar."
- Och Kyungsuk Cho et al 2012 (som ovan) säger: "Vi tar inte med effekter som orsakats av negativa markförhållanden såsom salthalt, surhetsgrad och jordtäthet, extrema väderhändelser eller skadeinsekter och sjukdomar, vilka alla troligen direkt eller indirekt kommer att påverkas av klimatförändringarna och de därav orsakade förändringarna av jordbruksmetoderna."
- James Hansen, Makiko Satoa, Reto Ruedy, 2012. "Perception of climate change. Proceedings of the National Academy of Sciences", publicerad online. http://www.pnas.org/content/early/2012/07/30/1205276109.full.pdf+html?with-ds=yes
- 17 Jennifer A. Francis and Stephen J. Vavrus, 2012. "Evidence linking Arctic amplification to extreme weather in mid-latitudes". Geophysical Research Letters, Vol. 39, L06801, doi:10.1029/2012GL051000.

KÄRLEK OCH MARXISM

Ända sedan sitt offentliga genombrott med den inflytelserika feministiska boken *Under det rosa täcket* har Nina Björk – med sin förmåga att uttrycka egna tankespor – varit en vitaliserande röst i samhällsdebatten. Med sin senaste bok *Lyckliga i alla sina dagar. Om pengars och människors värde* lägger hon såväl familjen som samhället i stort under analysluppen. Rikard Warlenius kommenterar försöket.

Det är alltid en fröjd och en utmaning att läsa Nina Björks texter eller höra hennes radiokåserier. Hon tar alltid upp angelägna ämnen och har ett radikalt och inte alltid förutsägbart perspektiv. Det är få andra som tänker så klart och skarpt och uttrycker sig så precist, vilket inte sällan leder till att hon, till mångas förtret, skär bort det dödkött som med tiden samlas runt konventionens och den intellektuella slapphetens midja.

Hennes nya bok – *Lycklig i alla sina dagar. Om pengars och människors värde* (W&W 2012) – lever upp till alla förhoppningar. De teman som tas upp är på många sätt bekanta. I hög grad utgår den från hennes mest uppmärksammade artiklar från senare år – om dagis, "skitdrömmar" och skilsmässor – men med ett fördjupat perspektiv som binder samman spridda reflektioner till en kritisk essä med nästan pamflettartade inslag: mot den samtida kapitalismens varufiering av allt, och dess katastrofala sociala och ekologiska följder för rätten att drömma utopier.

Tydligare än i krönikorna kommer Nina Björk här ut som marxist. Hon citerar vilt ur *De ekonomisk-filosofiska manuskripten*, *Kommunistiska manifestet* och *Kapitalet* och avsnitten bär namn som "Vad är en vara?". Samtidigt märks att Nina Björk är litteraturvetare skolad under den postmoderna eran. Hennes analyser av samtiden utgår ofta från en Barbie-film eller mamma-tidning, men förstärks genom sofistikerade analyser och ymniga referenser till centrala verk inom kritisk teori: förutom Marx gärna till sen- eller postmarxistiska författare som Roland Barthes, Andre Gorz, Zygmunt Bauman, Chantal Mouffe eller Slavoj Žižek.

Inte minst omvälvande är kapitlet som tar avstamp i ett kronprinsessbröllop och Katarina Wennstams och Maria Svelands uppmärksammade bok *Happy Happy* i vilken en rad kvinnor skriver om sina skilsmässor – inte som misslyckanden eller tragedier, utan laddade av positiva termer som "förändring", "utveckling", "frihet" (rent av "valfrihet"?). En bok som vill tvätta bort skilsmässostigmat måste

spontant uppfattas som en feministisk välgärning, men Björk krånglar till det intrycket rejält i en underbar analys som blandar social teori, historia och personliga erfarenheter. Hon visar hur familjen, också, kan ses som en sista bastion för relationer baserade på andra ideal än marknadens; på långsiktighetens, kärlekens och altruismens ideal. Jag läser Nina Björks kärleksförklaring till sin man högt för min fru, och trots att den är fjärran från romantisk kärlek så som den ständigt paketeras i vår kultur rör den henne, och mig, djupt, för den sammanfattar också våra tio år och tre barn tillsammans:

Jag kommer ihåg hur jag tänkte på den första tiden jag var tillsammans med den man som jag så småningom gifte mig med. Jag ville, bland världens alla män, välja just honom på nytt varje dag. Jag tänkte att inget perifert någonsin skulle få orsaka att jag ville ha honom – inget gemensamt boende, inga lån, ingen rädsla för ensamhet eller längtan till trygghet. Bara han. Nu, efter många år tillsammans och med gemensamma barn, är det som jag jag inte längre kan välja honom. Som om val vore ett främmande och klumpigt ord i sammanhanget. Han har liksom ställts utanför de valbara människorna, de valbara männen. Inte för att jag har gett honom ett löfte som jag inte vill bryta; inte för att jag vill vara otrogen – jag kan varken välja eller vara otrogen! Om jag så skulle ligga med hundra andra män skulle jag vara honom trogen för han har blivit mitt... öde. Min historia, min tid, mitt liv.

Givetvis riskerar Nina Björks kritik av Happy Happys ytliga frihetsideal att tippa över i en kvävande kristdemokratisk familjesyn, och det är den svåra balansgången som gör kapitlet så dynamiskt. Mot att införa ytliga och egoistiska marknadsrelationer även i privatlivet förespråkar hon kärleken som motmakt till marknaden, en utopisk kraft som snarare än att drivas ut ur sin sista bastion borde utvidgas till hela samhället. Kärlek som socialistisk impuls.

Jag gillar det. Men jag har en invändning, ett problem måhända som Nina Björk inte är ensam om i den tradition hon skriver in sig i. Det gäller hennes förståelse av kapitalismen – av makten – som främst en skapande process, inte utanför oss utan i oss, i våra kroppar och tankar. "Det är ingen makt som öppet deklamerar sina önskningar eller kräver disciplin

och lydnad, snarare planterar den vissa tankemönster i våra psyken", "en makt som kanaliserar mänskliga drömmar om förändring till konsumtion, som avvärjar utopier genom att förklara allting som ännu inte är som flum", skriver hon. Och även om jag håller med så måste denna Foucault-inspirerade maktanalys vara otillräcklig, för annars ligger vi risigt till. För om vi är kapitalismen, mot vad kan vi då rikta vårt motstånd? Om det är vi – fattiga och rika tillsammans – och inte fossilkapitalet som håller på att driva planeten mot katastrofal uppvärmning, vem ska vi då klaga på?

Visst präglas vår tankevärld av vår tids

ekonomiska organisation – det var ju för övrigt Marx den första att upptäcka – men den insikten får inte släta över att kapitalismen också sönderar oss i exploaterade och exploatörer, att all hittillsvarande historia är historien om klasskamp. Men på allra sista sidan dyker det där lilla ordet upp till slut, och kanske pekar det ut en delvis ny riktning för Björks lysande författarskap: "Att bära de drömmarna vidare, att kämpa för deras överlevnad och för en morgondag som gör dem levande i handling, är att delta i ett samtal, i en kamp". ★

Röda rummet alstras under knapphetens bleka stjärna
Hjälp oss genom ett ekonomiskt bidrag:

PG. 13 04 07-0

EN ARTIKEL AV RIKARD WARLENIUS

Skribenten är författare och journalist. Han har framförallt specialiserat sig på klimatfrågan, har gett ut boken *Utsläpp och orättvisa* och uttrycker sig dagligdags på bloggen www.warlenius.com

MED INSAMLINGSBÖSSAN ELLER LIVET SOM INSATS

Spanska inbördeskriget och 1930-talets anti-fascistiska enhetssträvanden är en av arbetarrörelsehistoriens mest lärorika, men också mest tragiska perioder. Johannes Jensen tecknar en bild av den svenska solidaritetsrörelsen under Kominterns folkfrontsperiod.

Sverige är ett land som gärna framställs som en fredsnation. Vår stat har inte formellt sett varit i krig på tvåhundra år och det är i de allra flesta svenska kommuner inte tillåtet att uppföra monument av krigisk karaktär. Ändå levde många tusentals svenskar på 1900-talet med erfarenheter av ha deltagit som soldater i krig. De flesta reste som frivilliga för att delta i FN-uppdrag i exempelvis Kongo på 1960-talet, men flera tusen svenskar skrev också in sig i andra länders härar. Det kanske allra mest utmärkande solidaritetsrörelsen var under det spanska inbördeskriget 1936-39. Den var inte den största mobiliseringen; ungefär 530 svenskar reste till Spanien som frivilliga medan närmare 12 000 svenskar enröllerade sig för att slåss i Finland under Vinterkriget, men Finland låg geografiskt och historiskt nära och frivilligrörelsen hade ett starkt officiellt stöd bland det militära etablissemanget. Frivilligrörelsen för den spanska republi

kens styrkor frodades under betydligt mer komplicerade omständigheter. Den var också en del av en solidaritetsrörelse som på många sätt är unik i svensk historia.

VÄNSTERN OCH FOLKFRONTEN

Vid det svenska 1930-talets inledning var den radikala vänstern splittrad och försvagad. Förutom det syndikalistiska fackförbundet SAC, som passerat sin historiska höjdpunkt i början av 1920-talet fanns två partier som gjorde anspråk på namnet Sveriges Kommunistiska Parti. Det större, de så kallade Kilbomskommunisterna (efter sin ena förgrundsgestalt Karl Kilbom - partiet bytte 1934 namn till Socialistiska partiet), hade uteslutits ur Komintern 1929 efter konflikter med ledningen i Moskva. Det mindre Kominterntroga SKP kallade Sillénkommunisterna efter centralgestalten Hugo Sillén. De två partierna stod i oförsonlig konflikt med varandra och båda var förhållandevis politiskt isolerade. Sillénkommunisterna höll bokstavstrogen kompass efter Kominterns så kallade Tredje perioden-politik där analysen att kapitalismen gått in i sitt slutskede ledde till en ultravänsteristisk och sekteristisk hållning. Alla mer moderata vänsterkrafter, och särskilt socialdemokratien stämplades som "socialfascister". För ett parti med stöd bland mindre

än fem procent av befolkningen innebar detta föga mer än en tillvaro i upphöjd och renlärig passivitet. I Tyskland innebar Kominternpolitiken att kommunistpartiet var oförmöget att bygga enhetsfront med socialdemokraterna mot den framväxande nazismen och att partiet slutligen gick under utan verkligt motstånd.

1935 höll Komintern sin sjunde kongress. Det hade då – i och med utvecklingen i Tyskland – förlorat sitt största parti utanför Sovjetunionen. Komintern var vid denna tid föga mer än ett utrikespolitiskt redskap för Sovjetunionen vars stalinistiska statsledning såg sig vara i akut behov av att närma sig Frankrike för att bygga en antifascistisk front. Detta gjorde att man omvärderade sin ultravänsteristiska linje. Istället inriktade man sig på bredaste möjliga samarbete med alla grupperingar som kunde tänkas stå mot fascismen. Kommunistpartierna tonade ned alla former av klasskampsparoller och intog en uttalat defensiv hållning till försvar av den borgerliga demokratin. I den nya politiska situation som uppstått i Europa och som Komintern sent omsider vaknade upp till är det tydligt att de förlorat kampen om hegemonin. Folkfrontspolitikerna var ett sätt att anpassa strategin för att närma sig det övriga politiska fältet.

Det var detta politiska landskap som världen i juli 1936 nåddes av nyheten att ett uppror utbrutit inom den fascistanstrukna spanska militären mot vänsterkoalitionens som styrde den unga republiken.

SPANIEN: KRIG OCH REVOLUTION

Skeendet i Spanien skilde sig på många sätt från fascismens utveckling i Europa. Den spanska fascismen, eller falangismen, saknade till stor del sina tyska och italienska motsvarigheters borgerliga och

småborgerliga karaktär, utan hade sin främsta bas inom aristokratin och militären. Den saknade även de massrörelser som burit fram Hitler och Mussolini till makten. Särskiljande för Spanien var också att revolten inte ledde till något smidigt maktövertagande. Istället för en folklig resning till stöd för kuppen stötte den på hårt motstånd från den militanta arbetarrörelsen.

I krigets inledande fas var de politiska miliserna avgörande för motståndet mot revolten. 1930-talets sociala oroligheter hade inneburit att de spanska vänsterorganisationerna fått en allt mer militant medlemskår. Vid revoltens utbrott, då städernas kaserner var utgångspunkter för plötslig fascistisk mobilisering, spelade fackförbunden; den socialistiska och kommunistiska landsorganisationen UGT och det syndikalistiska CNT med dess anarkistiska syskonorganisation FAI, en central roll för det spontant organiserade motståndet. I större delen av Spanien innebar detta att revoltörerna besegrades eller drevs bort från städerna – ut på landsbygden – av hastigt uppsatta milisförband. Revolten förändrade snabbt karaktär till ett fullskaligt krig, med politiska konsekvenser i hela Europa. Rebellerna hade tidigt ett stöd från Italien och Nazityskland medan den franska folkfrontsregeringen och Sovjetunionen stod republiken nära. Samtidigt ansåg britterna att det franska stödet till republiken hotade freden i Europa och pressade dem att inställa sina vapenleveranser, samtidigt som italienskt och tyskt krigsmateriell strömmade över gränsen. Den franska lösningen blev att driva igenom ett non-interventionsavtal som skulle förhindra all utländsk inblandning i kriget. I själva verket utföll avtalet

EN ARTIKEL AV JOHANNES JENSEN

Artikelförfattaren är medlem i Röda rummets redaktion. Skriver för närvarande masteruppsats i historia på ämnet: "För Internationalismen eller brödrafolkets väl? – En studie av svenska frivillig-soldater och deras historieskrivning"

endast till republikens nackdel då stödet till nationalisterna fortsatte oförändrat.

I de kaosartade förhållanden som uppstod inom de områden där revolten misslyckades följde en social revolution som tog sig olika uttryck beroende på de lokala styrkeförhållandena. I Katalonien och Aragonien, med centrum i det högt industrialiserade Barcelona, hade anarkismen sitt starkaste fäste och kollektiviseringar av allt från frisörsalonger till storskalig industriproduktion genomfördes under CNT:s rödsvarta flagg. Inte minst skedde en storskalig kollektivisering av jordbruket där jordägarna ofta flytt utomlands eller till den nationalistiska sidan. Miliser, knutna till de olika politiska organisationerna, höll olika frontavsnitt, med följden att själva krigsföringen skedde under politiska förtecken. I Valencia, där Madridregeringen hade större inflytande och stämningarna var mindre radikala, blev reformerna mer moderata. Detsamma gällde för Madrid som dessutom låg i så direkt anslutning till fronten att kriget överskuggade revolutionen. Inom republiken pågick under 1936 och våren 1937 en maktkamp mellan de revolutionära grupperna och de grupper som sökte stärka regeringen och motverka en snabb omvandling. Motsättningarna var tydligast mellan å ena sidan CNT/FAI och det antistalinistiska marxistiska partiet POUM¹ och å andra sidan det Kominternanslutna kommunistpartiet PCE (PSUC² i Katalonien) som fick en allt mäktigare ställning genom sin effektiva organisation, växande prestige och förmåga att tillskansa sig inflytelserika positioner. Komintern drev från 1936 en folkfrontsstrategi och PCE fick plats i den spanska regeringen under Largo Caballero. I linje med folkfrontstaktiken intog kommunistpartiet en ståndpunkt där det försvarade den privata äganderätten och motverkade alla revolutionära tendenser, något som gav partiet en kraftigt växande medlemsbas bland medelklassen och de jordägande bönderna. Från att ha varit ett parti med omkring 38 000 medlemmar vid krigets utbrott hade PCE i juni 1937 mellan 300- och 400 000 medlemmar (vilket dock skall ställas i relation till CNT som hade mer än en miljon medlemmar)³. Det centrala för Komintern var att vinna kriget, att stärka relationerna mellan Sovjetunionen och västmakterna, samt att maximera PCE:s maktposition inom republiken. Att föra en revolutionär politik ansågs i det läget alltför riskabelt.

Motsättningarna mellan regeringsmakten och de revolutionära grupperna ställdes på sin spets när gatustrider mellan anarkosyndikalister och det paramilitära civilgardet, med stöd av PSUC och UGT, utbröt i Barcelona den tredje maj 1937. Efter att CNT-ledningen gav direkt order till sina medlemmar att lägga ned vapnen den åttonde maj stärkte kommunistpartiet sin makt över regeringen och den socialistiske premiärministern Largo Caballero, ”Spaniens Lenin”, som drivit en återhållsam politik men godkänt kollektiviseringarna samt kritiserat kommunistpartiets metoder fick avgå och den sovjetvänliga Juan Negrin från socialistpartiets högerflygel tillträdde med en betydligt hårdare linje mot de frihetliga socialisterna. Miliserna hade under våren 1937 formellt inordnats i den reguljära folkarmén, men bibehållit mycket av sin struktur och sitt oberoende vad gäller den interna organiseringen och lojaliteten mot de egna organisationerna. Efter majdagarna upplöstes milisgrupperna

och soldaterna värvades till folkfrontsarmén. POUM förklarades olagligt och utsattes för långtgående repression. Den dubbelmakt som rått mellan regeringen och vänstersocialisterna försvann definitivt 1937 och fabriker och jordbruk återfördes till gamla ägandeförhållanden.

SVENSKARNA OCH MOTSÄTTNINGARNA

Yngve, Harry och Nisse var tre milissoldater i POUM och medlemmar i Socialistiska partiet som drabbades påtagligt av de interna motsättningarna på katalanska fronten. Yngve beskriver i brev hem hur det republikanska civilgardet patrullerade Barcelonas gator beväpnade till tändarna medan milismännen vid fronten endast hade uttjänta gevär då de vid permissioner blev avväpnade av civilgardet. Samtidigt kunde de läsa i kommunistpressen att det var bristen på mod och politisk vilja som låg bakom det förstelnade läget vid den aragoniska frontlinjen. Dessa motsättningar tog sig även uttryck i Sverige efter kriget. 1939 blev Yngve Andersson konfronterad av SKP-medlemmar vid ett välkomstmöte för hemkomna Spanienkämpar. Han blev anklagad för att vara fascist och blev där efter fysiskt angripen.

För den absoluta majoriteten av de svenska spanienfrivilliga hade dessa händelser ingen direkt påverkan deras upplevelser och inte heller i svensk media gavs någon systematisk rapportering av motsättningarna och repressionen; dels dominerade sensationsrubriker av typen ”Röd terror i Barcelona!”, dels var den republikvänliga delen av pressen angelägen om att ge en positiv bild av

spanska regeringen (kanske lika mycket på grund av opålitliga kanaler som av idealism) och inom främst den stalinistiska pressen skyldes alla motgångar på ”fascist-trotskyistiska femtekolonnare”. SAC:s organ Arbetaren och Socialistiska partiets POUM trogna falang hade svårt att få genomslag för sin bild av skeendena. Motsättningarna har emellertid fått en enorm vikt för historieskrivningen där en kontinuerlig debatt om skuld och svek pågår än idag, framför allt inom den yttre vänstern. För de allra flesta brigadister var motsättningarna något som upplevdes genom de propagandablad och tendensiösa tidningsartiklar som fanns tillgängliga vid fronten. Dessa berättade historier om hur POUM-milisen lämnade fronten och tågade mot Barcelona under majdagarna och att milismän spelade fotboll med fascisterna på den aragoniska fronten, medan interbrigadisterna själva led svåra förluster. Att det upplevdes som frustrerande är inte svårt att föreställa sig och är antagligen också ett skäl till att många höll fast vid en ensidig syn på konflikten även efter kriget.

FRIVILLIGA MILISMÄN

Internationellt väckte inbördeskriget enorma sympatier och engagemang inom alla antifascistiska kretsar och idealister från hela Europa reste till Spanien för att bekämpa fascismen eller slåss för revolutionen. De Spanienfrivilliga som strömmade till från utlandet under krigets inledande månader samt de som av ideologiska skäl inte ville skriva in sig i Internationella brigaderna, vilka jag återkommer till nedan, stred i de olika

arbetarmilisförbanden. Bland de svenska frivilliga rör det sig om några tiotals milismän medan det totala antalet utlänningar inom förbanden har bedömts vara omkring 5000. För dessa frivilliga fanns inget utvecklat rekryteringssystem utan de fick på eget bevåg ordna resan till Spanien, något som innebar en påtaglig risk efter att noninterventionsavtalet hade skrivits under och Frankrike stängt sin södra gräns. Vilket förband man hamnade i avgjordes ofta av vilken politisk organisation man tillhörde i sitt hemland, och exempelvis medlemmar i Socialistiska partiet eller i engelska Independent Labour Party inskrevs i POUM medan syndikalister och anarkister stred i CNT-milisen. Samtliga svenska milisfrivilliga verkar ha kommit ur dessa två förgreningar av arbetarrörelsen.

Att inte fler svenskar slogs som milismän beror antagligen på de kombinerade faktorerna att CNT/FAI uttryckligen förredrog materiell hjälp framför frivilliga, att Socialistiska partiet hämmades av inre motsättningar om hur Spaniensolidariteten skulle manifesteras och att Internationella brigaderna i Sverige lyckades locka frivilliga utanför den kommunistiska kadern. Inom Socialistiska partiet stod två handlingslinjer mot varandra. Majoriteten kring Flyg stödde POUM och intog en strikt revolutionär i kriget, medan minoriteten kring Kilbom och Ture Nerman förespråkade stöd till folkfronten, svensk vapenexport till republiken, samt önskade knyta sig närmare den övriga vänstern eller rent av upplösa partiet helt. Då minoriteten vägrade omvärdera sin linje ledde konflikten slutligen till att den tredjedel av partiet som stödde Kilbom och Nerman uteslöts 1937, något partiet aldrig hämtade sig ifrån.

INTERNATIONELLA BRIGADERNA

De allra flesta Spanienfrivilliga rekryterades till de Internationella brigaderna som sattes upp av Komintern i september 1936. Internationella brigaderna blev det absolut dominerande förbandet för utländska frivilliga, både genom att deras ryktbarhet fångade intresset för dem som ville till Spanien och därför att Interbrigaderna genom Kominterns omfattande organisation satte upp ett rekryteringsnätverk som lotsade de frivilliga från sina hemländer. Sammanlagt skulle interbrigadisterna under kriget räknas till omkring 35 000 stridande från 53 länder, varav omkring 520 var från Sverige. Svenskarna som for tillhörde till 95 procent arbetarklassen, vilket var en högre andel än det internationella genomsnittet bland Spanienfrivilliga.

Resan gick via Paris och brigadernas hemliga kontor där de frivilliga genomgick hälso- och lämplighetskontroll samt fick underteckna kontrakt. De frivilliga fick sedan ta sig över gränsen till Spanien där de genomgick en kortare utbildning i Albacete innan de utrustades och skickades i fält. Knut Olsson, ledamot i SKP:s centralkommitté, fick i uppdrag av partiledningen att organisera resan för de som önskade ta sig till Spanien som frivilliga. Eftersom det enligt lag är förbjudet för främmande krigsmakter att bedriva rekryteringsverksamhet i Sverige och då det dessutom – i linje med noninterventionspakten – var olagligt att enrollera sig i spanska förband organiserades rekryteringen underjordiskt av lokala kommittéer som var samordnade med Moskva. Det fördes av det skälet inga systematiska protokoll över de frivilliga

och uppgifterna om huruvida man aktivt rekryterade frivilliga och huruvida Komintern detaljstyrde verksamheten varierar. Enligt Knut Olsson, som var trogen Moskva hela sitt liv, var Moskva-kontrollen obefintlig och det rörde sig snarast om att delge resultat till Komintern. Emellertid hävdar bland andra historikern Bertil Lundvik att direktiven från Sovjet var mer styrande än Olsson velat erkänna. Det finns flera tecken på det senare, bland annat var tillströmningen av frivilliga större i början av kriget och kraven på lämplig ålder och fysisk förmåga striktare. Senare under kriget förekom både omyndiga och medelålders frivilliga, vilket ger en indikation om att det fanns kvoter för varje partisektion att uppfylla. De officiella solidaritetsorganisationerna separerades av legala skäl från rekryteringsnätverket.

TAKTIK OCH ENHETSSTRÄVAN

Mot bakgrund av att flera initiativ togs av Komintern för att bygga en gemensam internationell kommitté för organisationen av stödet till spanska republiken, kom också trevare från SKP i riktning mot grundandet av en bred arbetarrörelsebaserad Spanienrörelse under sommaren 1936. Men gensvaret från socialdemokraterna dröjde. Partierna befann sig nämligen mitt i valupptakten och medan SKP sökte samarbete med SAP, i linje med direktiven från Moskva, så var SAP istället upptagna med valtaktiska manövrar med borgerligheten . Samtidigt bildade SAC och Socialistiska partiet en gemensam kommitté vilken de, trots övriga motsättningar, försökte få med SKP. Men SKP ville ha med LO. Resultatet blev att SKP i praktiken förhalade bildandet av en kommitté. SAC var näst efter det enorma spanska syndikalistiska fackförbundet CNT Europas största syndikalistiska organisation. Den syndikalistiska internationalen var dock svagt organiserad och söndrad av inre konflikter. Likaså var Socialistiska partiets internationella sammanslutning, International Revolutionary Marxist Centre, eller ”Londonbyrån”, knappast mer än ett embryo till en international. SKP hade genom Kominterns organisatoriska styrka en väldigt fördelaktig position i det internationella arbetet, trots att det spanska kommunistpartiet var mycket litet vid inbördeskrigets inledning. Det är troligt att SAC och SP var medvetna om att de saknade kapaciteten att dra igång en solidaritetsrörelse som kunde få stort genomslag.

I oktober, med valutgången tryggad, kom så det socialdemokratiska initiativet, dock varken från SAP eller LO utan från vänstersocialdemokraterna i Stockholms arbetarekommun, med advokaten och förstakammarledamoten Georg Branting i spetsen. Trots att kommittén, som tog namnet Svenska Hjälpkommittén för Spanien (SHfS), var helt dominerad av socialdemokraterna och trots att den formellt stod vid sidan av SAP och LO, fick den stöd av SKP. Varken SAC eller SP fick det inflytande på ledningen som de hoppats på, men valde ändå att lägga ned sin egen kommitté. För SAC:s del fortsatte man att samla pengar till CNT vid sidan av enhetsrörelsen. Socialistiska partiet för sin del genomförde inga separata insamlingar, antagligen i första hand beroende på att partiet var så in-ternt splittrat. Inom SHfS var synen på hjälp till Spanien splittrad på flera plan. SKP liksom SAC och Kilbom-fraktionen

inom SP ville att Sverige skulle skicka vapen till spanska republiken, medan SP:s majoritet krävde att vapenförsändelser skulle ske genom arbetarrörelsens organisationer, eftersom de annars kunde användas för att kväsa den revolution som deras syskonorganisation POUM var engagerade i. Det var i praktiken en position som var föga mer än propaganda eftersom det saknades ett nätverk för sådana insatser. Georg Branting och flera av de andra centralgestalterna i SHfS var för vapenstöd till republiken men ville samtidigt inte hamna på kollisionskurs med SAP. En medelväg hittades genom att SHfS endast bedrev solidaritetsarbete med humanitär inriktning, vilket också överbyggade de politiska motsättningar som fanns inom kommittén såväl som i

den svenska arbetarrörelsen i stort – alla var ju för att försöka lindra det spanska folkets lidande. Trots att SKP inte fick något centralt inflytande och inte heller lyckades få till stånd något officiellt samarbete med varken SAP eller LO, så betraktade kommunisterna SHfS som en stor taktisk framgång. Att SHfS genom sina socialdemokratiska adressregister kunde skicka ut 50 000 insamlingslistor tillsammans med det första uppropet till olika organisationer, medan kommunisterna lyckades få ut 3000, är ett tydligt tecken på att så också var fallet.

Första initiativet till en lokalkommitté togs redan innan SHfS hade grundats av Göteborgs LS. Det är mycket möjligt att det var ett försök att ta kontroll över utvecklingen som i Stockholm höll på att glida dem ur händerna. Kanske tack vare detta fick Göteborgs lokalkommitté representanter från alla arbetarrörelsens förgreningar. SKP fick dock snabbt dominans och även om de undvek att utmana socialdemokraterna i rörelsen var deras handlande starkt samordnat och disciplinerat jämfört med SP, som hade en mindre sammanhållen organisation och som var på nedgång både medlemsmässigt och i engagemang. Flertalet av de totalt 431 lokala kommittéerna startades på kommunistiskt initiativ. Ofta tog partimedlemmar initiativ genom den lokala Fackliga Centralorganisationen för att på så vis få till enhetssamverkan med den reformistiska vänstern. Den typiska organisationsformen för solidaritetsrörelsen hade en övervägande socialdemokratisk styrelse, men med en kommu-

nist på sekreterarposten. På flera orter höll emellertid socialdemokraterna ute kommunisterna helt från kommittéerna. Eftersom kommittéerna inte hade något individuellt medlemskap grundades deras basaktivitet på partiorganisering, vilket i praktiken innebar att vänstergrupperna som fanns på orten mobiliserade sina medlemmar. Som regel skedde arbetet i form av att man gick med insamlingsbössa från dörr till dörr. Totalt kom rörelsen att organisera 3000 offentliga möten och SHfS kunde vid slutet av 1939 visa på över 3 400 000 insamlade kronor.⁴

BRIGADISTERNAS EGNA SOLIDARITET

I oktober 1937 grundades Svenska frontkämparnas stödfond som samlade in pengar både till utrustning åt de svenska

interbrigadisterna i Spanien och till ekonomiskt och socialt stöd åt de frivilligas familjer samt åt de frontkämpar som återvänt. Stödfonden hölls, inte minst på grund av sitt direkta stöd till de olagligen avresta, separerad från den bredare Svenska Hjälpkommittén för Spanien vilken, som tidigare påpekats, organiserade humanitärt orienterade insamlingar åt republiken. Initiativet kom från SKP och Knut Olsson var den drivande kraften bakom stödfonden. Han förklarar i en intervju från 1985 att hans officiella post var som sekreterare medan metallindustriarbetareförbundets förbundskassör V.O. Danielsson stod som ordförande, trots att den senare enligt Olsson i stort sett endast hade en representativ roll. Den övriga styrelsen bestod av två fackföreningsledamöter och Spanienveteranerna Conny Andersson och Bruno Franzén, som båda återvänt till Sverige på grund av skador. Knut Olsson framhåller att valet av ordförande från LO-kollektivet var en medveten strategi för att underlätta för både insamlingar och spridningen av förbundets uttalanden. Svenska frontkämparnas stödfond fick tidigt en stark förankring inom fackföreningsrörelsen och deras första hjälpupprop kunde räkna 25 underskrifter från fackföreningsordföranden. Sammanlagt lyckades stödfonden få in 300 000 kronor till de frivilliga och stod också för den centrala insatsen vid hemtransporteringen av den stora gruppen frivilliga i december 1938. Trots att det inte arrangerades några offentliga mottaganden av de hemkommande möttes den dessa 180 frivilliga som anlände

till Malmö mitt i natten den sjunde december av en stor, jublande folkmassa. En Spanienfrivillig göteborgare, som anlände ensam till sin hemstad den elfte, mottogs av omkring 30 000 människor. Dessa människor deltog i hyllningarna spontant, eller genom sin fack- eller partiavdelnings initiativ, vilket ger en bild av Spaniensolidaritetsens folkliga förankring och Spanienveteranernas popularitet.

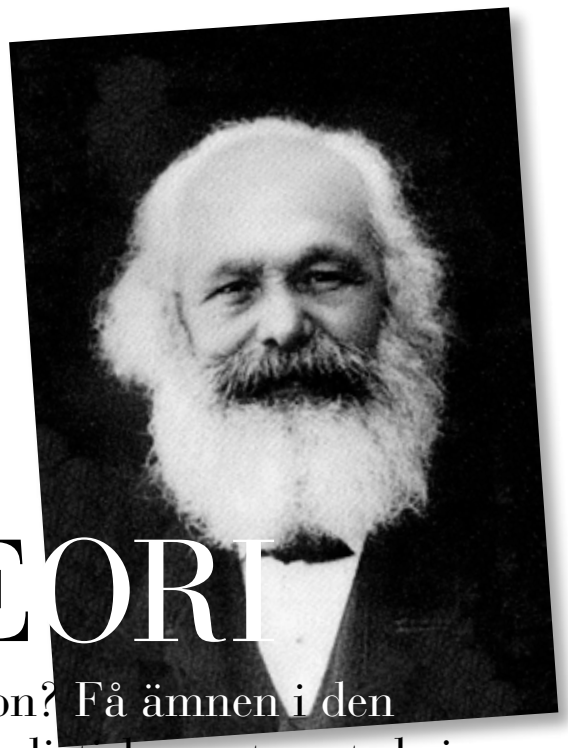
FOLKFRONTENS GENOMSLAG

Med tanke på att den svenska Spanienrörelsen samlade in mer pengar per capita än något annat land, möjligen undantaget Sovjetunionen, visade sig kommunisternas taktik framgångsrik. Relationerna till socialdemokratin och den övriga LO-ledningen var emellertid problematisk, både på grund av den generella oviljan att samarbeta med kommunisterna och det faktum att det var ett socialdemokratiskt förslag att straffbelägga deltagande i spanska inbördeskriget. Rörelsen lyckades förvisso få med ett antal framstående socialdemokrater, inte minst inom partiets vänsterflygel, men fick aldrig något officiellt stöd från SAP eller LO och det breda politiska genombrottet som SKP som parti hoppades på uteblev. Men kommunisterna lyckades inom ramen för Spaniensolidariteten bryta den isolerade position de haft i början av 1930-talet. Intressant nog bidrog detta också till Socialistiska partiets marginalisering och kommande urartning, då deras mer traditionella kommunistiska hållning framstod som allt för dogmatisk och passiv. För den kommunistiska rörelsen var dock folkfrontsframgångarna tillfälliga. I augusti 1939 undertecknades Molotov-Ribbentrop-pakten och SKP förlorade all den popularitet det byggt upp under solidaritetsarbetet med spanska republiken. Först efter Sovjetunionens insats i Andra världskriget kunde Spanienrörelsen åter bli en resurs för kommunisterna. Genom att lyfta fram sin insats för ”demokratin” i kampen mot diktaturen kunde Spanienveteraner även bli hjältar inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen. ★

NOTER

1. POUM skapades 1935 som en sammanslagning mellan partier och förbund i Spanien som stödde högeroppositionen respektive vänsteroppositionen inom det sovjetiska bolsjevikpartiet mot Stalins politik. Dess ledare, Andrés Nin Pérez, hade suttit vänsteroppositionens stab med Lev Trotskij och influerats av hans politiska tänkande. Emellertid hade han brutit med Trotskij och hans internationella organisation vid upprättandet av POUM. POUM tillhörde den internationella organisationen Londonbyrån (International Revolutionary Marxist Centre) liksom det svenska Socialistiska partiet. Londonbyrån grundades av brittiska Independent Labour Party, efter att de brutit sig ur Labour Party 1931.
2. PSUC - Partit Socialista Unificat de Catalunya, var en sammanslagning av kommunistpartiet och socialistpartiet i Katalonien. Partiet var medlem i Komintern och dominerat av kommunistfraktionen. Det senare skapade stor frustration inom socialistiska PSOE.
3. Kominterns analys av läget i Spanien var att landet skulle genomgå en borgerlig revolution och först i framtiden en proletär. Om deras hållning i första hand drevs av den analysen, av deras vilja att hålla sig väl med västmakterna och därmed tona ned de röda elementen eller om det handlade om ren opportunism för att tillkansa sig maximal makt inom republiken kan inte med säkerhet sägas.
4. Som en jämförelse med organisationernas egna insamlingar fick LO in 1 250 000 kr till fackliga internationals insamling, varav en avgörande del var anslag från LO-förbund. SAC samlade totalt in 523 000 kr till CNT, vilket i förhållande till organisationens storlek var en imponerande insatts.

HUNDRA ÅR MED MARXISTISK KRISTEORI

Profitkvotens tendentiella fall, underkonsumtion eller överproduktion? Få ämnen i den marxistiska traditionen är snårigare än teoribildningen runt det kapitalistiska systemets kriser. Ståle Holgersen tecknar grunddragen i 100 års polemik om ”den rätta teorin”.

Ett av kapitalismens kännetecken är de återkommande kriserna. De kommer, och efter ett tag klingar de av. Kvar står människan och frågar: Varför? Hur?

Generellt kan man säga att båda nyliberala ekonomer och människor i allmänhet har problem med att acceptera förekomsten av kriser. Liksom det är omöjligt att riktigt föreställa sig hur det är att frysa när det är 40 grader varmt är det svårt att tala om kris när ekonomin går bra. Man tänker att nu, av olika skäl, blir det inte kris. Åtminstone inte här.

Med marxister förhåller det sig tvärtom. Ett klassisk skämt är att av de senaste fem ekonomiska kriserna har marxister förutsett åtta. Flera marxistiska teoretiker hojtade ”vad var det jag sa?” när den nuvarande krisen tog sin början.

Enligt borgerlig ekonomisk teori skapar det kapitalistiska systemet med utbud och efterfrågan en tendens till jämvikt. Systemet i sig genererar stabilitet och orsaken till kriser måste därför sökas utanför det ekonomiska systemet. Även om det råder oenighet bland marxister om hur man ska förstå kriser, är det ett gemensamt kännetecken för marxistisk förståelse av kriser att kapitalismen med nödvändighet skapar dem och att detta bottnar i motsättningar inom själva systemet.

Till exempel skriver David Harvey i *Limits to Capital*, att det som skiljer Marx från den borgerliga politiska ekonomin är inte bara hans betoning av nödvändigheten av avvikelser från jämvikt, men också den avgörande roll krisen har för att återställa jämvikten. Kriser blir kapitalismens egen ”problemlösare”.¹

”Crises are never more than momentary, violent solutions for the existing contradictions, violent eruptions that re-establish the disturbed balance for the time being”, skriver Marx i *Kapitalets* band tre.²

Den störda jämvikten återställs för en tid. Krisen har egentligen inte löst problemen, utan flyttar runt dem eller skapar ”lösningar” som bara skjuter upp problemen. För nyliberala ekonomer är kapitalismen alltså i stort sett problemfri, medan för marxister är kapitalismen i sig instabil och ett problem, medan kriser är tillfälliga lösningar på problemet.

Borgerliga media, uppbackad av ekono-

EN ARTIKEL AV STÅLE HOLGERSEN

Artikelförfattaren är doktorand i kulturgeografi vid Lunds universitet.

miska experter, hittar oftast partikulära förklaringar till varför det blev kris, i sin mest vulgära form genom att beskriva egenskaper och karaktärer hos arbetare; de amerikanska är dumma som tar på sig för mycket skulder medan den grekiska arbetarklassen är lat som inte vill jobba. Alternativt använder man sig av nationella förklaringar, som att man på Island inte fattade riskerna vid finansspekulation och att man i Spanien inte bromsade bomarknaden i tid. Även om kriser självklart inrymmer geografiska skillnader och nationella särförhållanden kan sådana partikulära förklaringar inte hjälpa oss att förstå varför hela det kapitalistiska systemet skakar. En populär förklaring av den nuvarande krisen är att skylla på girighet. Men som Andrew Kliman säger: Att skylla krisen på girighet är som att skylla en flygkrasch på tyngdkraften. Tyngdkraften är alltid där, men flygplan kraschar inte alltid.

Syfte med den här texten är att redogöra för hur Marx’ teorier i över 100 år har använts till att förklara kriser. Jag baserar framställningen på Simon Clarke’s uppdelning av de fem olika kristeorier, som på olika sätt härstammar ur Marx idéer:³

- överproduktion
- underkonsumtion
- disproportionalitet,
- profit squeeze
- lagen om profitkvotens fallandetendens.

Vilken teori som har varit den dominerande har skiftat; från överproduktion vid förra sekelskiftet, till underkonsumtion på 1930-talet och profitkvotens fallandetendens på 1970-talet.

ÖVERPRODUKTION

Den första dominerande kristeorin baseras på Friedrich Engels, och särskilt hans bok *Anti-Dühring*, och fördes av Karl Kautsky vidare in i Andra internationalen. Huvudtesen är att produktionen måste expandera oavhängigt av köpkraften i samhället. Teorin är baserad på en motsättning mellan två tendenser: för det första, den begränsade konsumtionen hos massorna; kom ihåg att den stora konsumentgruppen under kapitalismen är arbetarna själva, vilket innebär att det finns ett inbyggt problem i systemet genom att arbetarna aldrig kan få löner höga nog till att köpa alla varorna de har producerat – eftersom en viss andel av omsättningen måste gå till företagets profit så att kapitalet kan ackumuleras.

Frågan är vad företagen gör när man då upplever en bristande efterfrågan? I nyliberal teori kommer konkurrens och jämvikt mellan utbud och efterfrågan leda till att företagen bara producerar mindre och jämvikten återställs. Så fungerar det emellertid inte enligt Engels, och här visar sig den andra tendensen; kapitalister svarar inte på konkurrensen genom att passivt minska sin produktion och därigenom få en mindre profit. På grund av ”anarkin på marknaden” där olika företag är i konstant konkurrens med varandra, kan ingen bara krympa sin produktion enbart för att efterfrågan går ner. Då sänker man hellre lönerna för arbetarna, vilket gynnar den enskilde kapitalisten, men förstärker det generella problemet med massornas begränsade konsumtion. Kapitalisterna möter dessutom den här utmaningen genom att effektivisera produktionen så att man kan konkurrera ut sina rivaler. Alla deltar i en konkurrens där man måste växa eller gå i konkurs.

Det finns alltså en motsättning mellan å ena sidan massornas begränsade konsumtionsförmåga och, å andra sidan, en utveckling av produktivkrafterna utan hänsyn till marknads gränser. Hellre än att minska produktionen tvingas kapitalisten att öka produktiviteten – därför möter kapitalet vikande efterfrågan genom att producera mer.

Enligt Simon Clarke är det här nyckeln till Engels teori om överproduktion ligger. Produktionen springer med nödvändighet i förväg, framför marknads förmåga att svälja alla varor. Resultatet blir en kris. ”Anarkin” i produktionen blir därför källan till en systematisk överproduktion.⁴

Här finner vi också grunden till kapitalismens absurda dilemma: att det på samma gång kan finnas överskott på såväl varor, kapital och arbetskraft. Men ändå drabbas systemet av ekonomiska kriser och stagnation.

En teoretiker som i dag baserar sig på en överproduktionsteori är David Harvey, men han benämner det dock överackumulation. Harveys utgångspunkt är att ekonomin växer med tre, fyra procent varje år, och genom den grundläggande motsättningen mellan produktivkrafterna – vilket bland annat innefattar hur mycket som kan produceras – och produktionsförmållandena – vilka sätter gränser för hur mycket man faktisk kan konsumera – leder det till ett avsättningsproblem som inte bara kan lösas genom ökad konsumtion.⁵ Det här överskottet

får då problem med att bli realiserat, och Harvey menar att alla kriser är ”realiseringskriser”. I frånvaro av lukrativa fält för investeringar skvalpar överskottskapital runt och letar efter platser att realiseras, och det är i den här processen som bubbler och obalanser uppstår. Harvey, som också är kulturgeograf, sätter fokus på hur det här leder till överinvesteringar i stadsbyggnationen: i bostäder, kontor, etc. Det är ett fokus som är särskilt intressant i senaste krisen, vilken började med just en bostadsbubbla.

Överproduktionsteorin utvecklades efter Engels död av Karl Kautsky. Liksom Engels ansåg han att överproduktionen inte hade sin grund i dåliga bedömningar av enskilda kapitalister, utan att produktion och konsumtion var baserad på två olika lagar, och att obalansen mellan dem därför var inneboende i systemet.

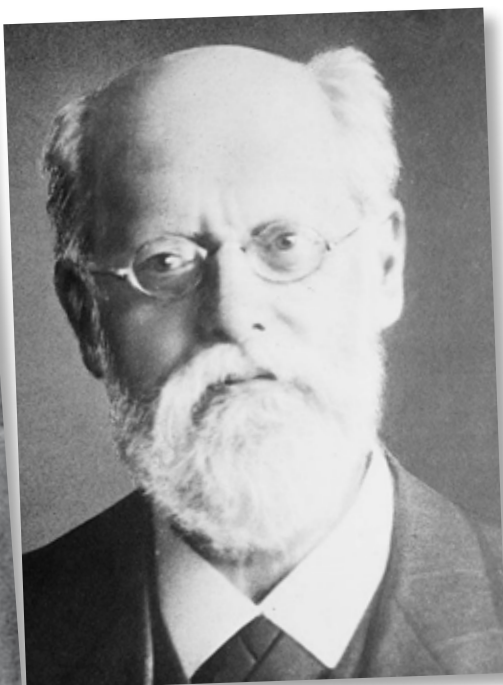
Kautsky såg också överproduktionsteorin som en sekulär teori, att obalanserna växer hela tiden, tills de når den yttersta punkten av sammanbrott – i motsats till en cyklisk teori, som anser att kriser går i vågor eller cykliska mönster. Enligt Kautskys uppfattning skulle överproduktion också till sist leda till ”den ultimata förstörelsen” av kapitalismen.

Med Kautsky blev också sekulär överproduktionsteori Andra internationals officiella politik och hans *The Class Struggle* blev en klassisk text i den marxistiska ortodoxin. Eftersom krisen var sekulär och bara skulle bli värre och värre, blev den politiska prioriteten att bygga en rörelse som skulle vara förmögen att ta makten när det avgörande ögonblicket kom. I detta ljus kan man också se Kautskys kritik av den ryska revolutionen. Detta ledde enligt Clarke till politisk passivitet och byråkratisk degenerering inom arbetarrörelsen.

Kautsky kritiserades senare, av bland andra Eduard Bernstein, som hävdade att risken för överproduktion är liten eftersom den motverkades av hemmarknadens tillväxt, med en allt större medelklass och öppnandet av utländska marknader genom imperialismen. Kautsky kom därefter att närma sig, det som skulle bli nästa ortodoxi inom marxismen: underkonsumtion.

UNDERKONSUMTION

Den förste marxist som gör underkonsumtion till en verklig teori är Rosa Luxemburg. Hon använde Marx reproduktionsscheman från andra bandet av

Kapitalet för att påpeka omöjligheten av kapitalackumulation i frånvaro av externa marknader

Där överproduktionsteorin säger att kapitalet kommer att möta konflikten mellan produktion och konsumtion genom att producera mer och mer, oavhängigt av marknadens gränser, menar Luxemburg att kapitalister bara vill anställa fler arbetare och tillägna sig mer produktionsmedel, så länge det i slutändan finns en marknad för ökningen av konsumtionsvaror. Enligt Clarkes läsning av Luxemburg förutsätter investeringar en redan existerande ökning av konsumtionen, vilket innebär att det är konsumtionen, och inte investeringarna, som är drivkraften för kapitalistisk produktion.

Men med konsumtion som drivkraft blir utmaningen inte bara att förklara kriser utan också hur ekonomisk tillväxt (och därmed kapitalismen som sådan) är möjlig över huvudtaget. Varifrån kan ökad konsumtion komma? Inte från arbetarklassen, inte heller från "en tredje part" – i form medelklass eller andra sociala skikt vars intäkter i sista hand härör antingen från löner eller mervärde – och inte heller från utrikeshandel som ju bara "flyttar problemet från ett land till ett annat".

Den enda förklaringen blir att kapitalackumulationen stimuleras av en efterfrågan som ligger utanför det kapitalistiska systemet, och då speciellt från samhällen med förkapitalistiska produktionsätt. Kapitalismen blir därmed avhängig av sitt eget expansionistiska behov, vilket förklarar Luxemburgs fokus på imperialismen. Man når också här den "ultimata gränsen" för kapitalismen, som alltså visar sig när erövringen av världen är fullständig. Då finns inte längre några köpare utanför systemet som kan absorbera överflödet av varor, och systemet kollapsar.

Underkonsumtionsteorin blev mycket omdebatterad inom marxismen mellan första och andra världskriget. I Moskva upphöjdes den till förhärskande sanning av den ungerska ekonomen Eguen Varga och i USA använde Paul Sweezy underkonsumtion som en viktig del av sin stagnationsteori.⁶

En av dagens försvarare av underkonsumtion är Radhika Desai, som anmärker att även om värde och mervärde bara kan skapas i produktionen, och inte i cirkulationssfären, är ändå cirkulationen, realiseringen och konsumtionen centrala moment hos Marx. Börjar kanske inte Kapitalet, frågar hon, med skillnaden mel-

lan värde och bruksvärde, alltså att varan måste realiseras genom att bli använd, det vill säga konsumerad? De marxister som avfärdar underkonsumtionsteorin hemfaller enligt Desai till produktionism, där man inte tar hänsyn till cirkulationen över huvud taget utan betraktar kapitalismen som ett självtillräckligt system av "fabriker som producerar fabriker som producerar fabriker".⁷

DISPROPORTIONALITET

Det ledande alternativet till underkonsumtionsteorin före första världskriget fokuserade på fenomenet disproportionalitet med Mikhail Tugan-Baranowsky som den kanske ledande förespråkaren. Enligt disproportionalitetsteorin vilar fortsatt ackumulation på att existensen av lämpliga proportionella relationer mellan de olika grenarna av produktion. Medan det kan råda överproduktion inom vissa branscher kan det vara underproduktion inom andra.

Tugan-Baranowsky trodde aldrig att perfekt proportionalitet kunde upp-

nås, men att obalanserna kunde hållas i schack för en tid, särskilt genom kredit- och banksystemen. En kris uppstår först i en viss gren av produktionen, där överproduktionen har nått sin gräns, och därmed finns risk att kollapsen sedan genererar en kedjereaktion.

Rudolf Hilferding vidareutvecklade decennierna före första världskriget disproportionalitetsteorin, och hans fokus var finansmarknaden, med dess truster, karteller och finansinstitutioner. Han såg finanskapitalet som en ny fas i kapitalismen, baserad på en integration mellan banker och industriellt kapital, under dominans av bankerna. Hilferding hävdade att fast kapital, som binder stora mängder kapitalresurser för längre perioder, reducerade rörligheten och flexibiliteten för kapitalet. Kärnan i disproportionaliteten blev för Hilferding därför själva existensen av fast kapital.

Som vi sett var tendensen till överinvesteringar, enligt Engels och Kautsky, helt rationell, eftersom kapitalismen baseras på konkurrens utan hänsyn till markna-

dens gränser. För Hilferding var däremot överinvesteringar ett resultat av kapitalistiska felbedömningar. En politisk implikation av en sådan teori blev att man via övergripande planering kunde övervinna tendensen till kris. Teorin hade därmed en tendens att hamna i korporativistiska slutsatser, och disproportionalitet blev också nära förknippad med den fascistiska korporationen (utan att Hilferding på någon sätt gick över "till den mörka sidan", tvärtom; han dog i Gestapos händer 1941).

Det måste också tilläggas att relationen mellan de här tre teorierna – överproduktion, underkonsumtion, disproportionalitet – inte blir enklare av att det råder oenighet om huruvida överproduktion och underkonsumtion är två sidor av samma mynt, och att både Hilferding och Tugan-Baranowsky menar att underkonsumtion är en särskild form av disproportionalitet.

Men disproportionalitet blev aldrig en dominerande som teori. Den kritiserades bland annat för sitt ensidiga fokus

på relationer mellan kapitalister, och att vara utan intresse för relationen mellan arbete och kapital. Inom den kommunistiska rörelsen var det fortfarande underkonsumtion och den fattiga arbetarklassens situation som stod i centrum. Disproportionalitet fördömdes där som en socialdemokratisk, reformistisk avvikelse. På sjuttioalet skulle dock underkonsumtion själv få en sådan etikett. Men innan vi kommer dit måste vi ta en omväg via Keynes.

EN PARENTES OM KEYNES(IANISM)

För Luxemburg var det i imperialism och militarism man hittade svaret på frågan hur ekonomin fortfarande kunde växa, trots underkonsumtion. På 1920-talet vann argument om att stigande löner, och/eller ökade statliga utgifter också kunde ge en förnyad stimulans för ackumulationen genklang inom olika politiska strömningar. Det öppnade möjligheten att socialdemokratiskt klassamarbete kunde utgöra basen för en stabiliserad kapitalism; vid stagnation kunde staten låna pengar för att stimulera efterfrågan. Vi kommer alltså inte undan John Maynard Keynes. Det finns en teoretisk länk mellan underkonsumtion och Keynes, och efter andra världskriget skulle också marxister skapa olika synteser mellan de två.

De västeuropeiska kommunistpartier na anammade efter andra världskriget keynesianismen som grundval för en "demokratisk väg till socialismen".

Till skillnad från de flesta marxister har keynesianer en krispolitik som är enkel att "politiskt sälja in". Den här krispolitiken – att investera mer när det går dåligt, så kallad kontryckisk politik – har också idag blivit ett slags officiellt center/vänster-alternativ till den åtstramningspolitik som idag tar sig sina mest extrema uttryck i södra Europa. Den återkommer hos alla från François Hollande i Frankrike, till Jonas Sjöstedts "vi ska investera oss ur krisen" i Sverige, och återfinns hos Förenta nationernas fackföreningsorgan ILO.⁸

Nobelpristagaren Paul Krugman, hävdar till exempel att det är lätt att få

slut på krisen, och vi vet hur vi går till väga. I boken *End This Depression Now!* är slutsatsen enkel. Genom omfattande statlig kontryckisk politik kan man få upp efterfrågan och återigen skapa tillväxt. Problemet är bara att eliten inte har fattat det.⁹

Ett problem med denna mirakellösning är att det verkligen inte är säkert att den fungerar. Och för att komplicera bilden; efter kraschen i 2008 genomfördes också mycket kontryckisk politik, inte bara i USA, utan också i Sverige av den moderata regeringen. Man sänkte generellt också reporäntan i västvärlden, något som stimulerar efterfrågan på marknaden. Sådana åtgärder från den amerikanska regeringen i 2008 och 2009 räddade nog världskapitalismen från sammanbrott. Men de har inte skapat verklig tillväxt – man är fortfarande i en lågkonjunktur. Förklaringen enligt Krugman är att man inte satsade mycket nog 2008 och 2009.

PROFITFRÅGAN

Så länge efterkrigsboomen fortsatte blev det också mindre fokus på kris och kris-teorier överhuvudtaget. Underkonsumtionen blev, kan man säga, ställd på huvudet: istället för att förklara stagnation och oundvikligheten av kriser, blev den nu använd till att förklara hur offentlig konsumtion och höga löner till arbetarna kunde skapa ekonomisk stabilitet.

Stabiliteten och tillväxten efter andra världskriget blev dock inte varaktig. Mot slutet av sextioalet gick den västerländska kapitalismen in i en ny kris, men till skillnad från tidigare såg man nu en ökning av arbetslösheten, inte i samband med deflation utan kopplat till hög inflation. Tillsammans med ekonomisk stagnation fick man då "stagflation", ett mönster som keynesiansk teori var oförmögen att förklara. Vid tidigare kriser hade marxister sett fallande profit som en konsekvens av till exempel överproduktion eller underkonsumtion. På sent sextioal verkade det däremot som om en nedgång i profitkvoten i kapitalackumulations globala centra var själva orsaken till krisen.

Dominansen för marxistisk underkon-

sumtionsteori urholkades därmed under sjuttioalet, och två teorier som satte profiten i centrum blev i stället dominerande; profit squeeze och lagen om profitkvotens fallande tendens.

Teorin om profit squeeze förfäktade tesen att arbetarna hade tillskansat sig så höga löner och utvidgade rättigheter efter kriget att det gick ut över profiten. En lägre profit ledde till lägre investeringar och lägre tillväxt som återigen ledde till arbetslöshet och stagnation. Politisk användes teorin av vänstergrupperingar för att visa att kapitalismen inte kunde uppfylla arbetarklassens materiella krav. Om arbetarklassen succesivt flyttade fram sina positioner skulle det således leda till en punkt där man inte kunde få det bättre inom ramen för kapitalismen. Fokus kom därmed att ligga på "övergångskrav" som överskred kapitalismens gränser – politiska och ekonomiska dagskrav som ifrågasatte hela systemet.

Teorin kunde dock också användas politiskt av högern, och med en annan utgångspunkt. Här blev argumenten, i synnerhet i Storbritannien, att krisen var orsakad av för höga löner, som i sin tur var orsakade av en huvudlös och oansvarig militant minoritet av arbetarklassen som dominerade odemokratiska fackföreningar. Den politiska implikationen blev motsatt från vad vänstern predikade; för att återetablera profitnivån och få till stånd nya investeringar och tillväxt måste man reducera löner och krossa den organiserade arbetarklassen.

LPFT

De teorier som tar sin utgångspunkt i lagen om profitkvotens fallande tendens, (hädanefter LPFT) hävdade, bland annat i polemik mot teorin om profit squeeze, att orsaken till kriser inte ska förstås genom "subjektiva" förklaringar om klasskamp och löner, utan i stället genom "objektiva" tendenser i den kapitalistiska produktionen.

LPFT är tätt knuten till Marx arbetsvärde-teori, som hävdar att värde bara kommer från arbete, och att profit uppkommer genom att arbetare producerar mer värde än de faktiskt får i löner. Profiten kan

distribueras mellan banker och bolag på alla möjliga sätt, men den uppstår fortfarande bara ur arbete. Samtidigt är det en tendens i kapitalismen att investera mer i konstant kapital (som maskiner, fabriker, byggnader etc.) än i variabelt kapital (arbetskraft). När ett bolag ersätter människor med maskiner – för att uttrycka det enkelt – kommer företaget bli mer effektivt än konkurrenterna och profiten öka. Men då detta är en mer effektiv teknologi, kommer den även att sprida sig till alla andra bolag, och profiten utjämnas. Men – och här kommer poängen – eftersom det bara är arbete som producerar nytt mervärde, och investeringar i arbetskraft har sjunkit i förhållande till investeringar i maskiner, så sjunker också den generella profitkvoten.

Med tanke på att kapitalismen trots allt har existerat ett tag och om profitkvoten faller och faller, blir då frågan varför kapitalismen inte redan har störtat samman. Svaret är enligt Marx själv att det också finns en rad motverkande faktorer: man kan exploatera arbetarna hårdare eller reducera lönerna, eller genom att på olika sätt få billigare konstant kapital, eller genom öppning av nya marknader – gärna i tidigare förkapitalistiska områden där profitkvoten fortfarande är hög och så vidare. De här faktorerna kan motverka den inneboende tendensen ett tag, men kan inte upphäva lagen som sådan – och när de motverkande faktorerna inte är starka nog hamnar systemet i kris.

Enligt Clarke sågs LPFT från sjuttioalet av många som den enda autentiska marxistiska kristeorin. Själva lagen beskrivs utförligt i både Kapitalet och Grundrisse och var därför välkänd från tidigare, men den hade inte betraktats som en kristeori i sig, utan som komplement snarare än i motsattställning till andra kristeorier. Där LPFT fokuserade på profit-kvoten (alltså profiten i förhållande till det totala satsade kapitalet) såg till exempel underkonsumtion på profitmängden. Teorin har dock utsatts för häftig kritik. Några exempel på invändningar, av olika tyngd:

– Om kapitalisterna bara ser till att höja exploateringsgraden eller sänka lönerna, så blir det ju enligt teorin ingen kris?

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 50 sedan starten 1997 (nummer 161 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Daniel Brandell, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Johanna Lagerberg, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström,

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Grafisk form: Joakim Svensson

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Plusgiro: röda rummet 13 04 07–0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: V-Tab, 2012

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

(www.tidskriftsverkstaden.se)

ISSN: 1403–3844

Svaret på det är helt enkelt att exploateringsgraden inte kan öka för alltid. En annan kritisk invändning poängterar att om ny teknologi leder till sjunkande profit så kommer inte kapitalister att införa den nya teknologin – eller eventuellt gå ”tillbaka” till tidigare teknologier.

– En sådan kritiker har inte förstått kapitalismens logik, där olika företag är i konstant konkurrens med varandra och måste hitta mer effektiva sätt att organisera sig på än vad konkurrenterna gör – ständigt. Enskilda kapitalisters agerande får sammantagna konsekvenser som kapitalisterna i allmänhet inte gillar (det vill säga, här; lägre profitkvot).

En tredje kritik säger att det alltid är profitmängden som är intressant för kapitalisterna, och som avgör om man investerar, och inte profitkvoten.

Det är delvis sant, men mest intressant är kanske samspelet mellan profitmassan och profitkvoten, vilket till exempel Michael Roberts argumenterar för. Det är när profitkvoten är låg och profitmassan samtidigt sjunker som de riktigt djupa kriserna drabbar kapitalismen, såsom 2008.¹⁰

MARXISTER OCH KRISTEORI

Jag menar att det primärt finns tre skäl till att marxister i över 100 år har polemiserat kring vilken kristeori som är den ”autentiskt marxistiska”. För det första – vilket förklarar den stundals hårda polemiken – är alla kristeorier alltid nära knutna till olika politik. Det finns en dialektik mellan kristeori och politik. Ibland får de olika teorierna tydliga politiska implikationer medan andra gånger återverkar politiken på teorin.

En andra anledning till finns i Marx egna förklaringar. I Kapitalets tredje band skriver han att ”the ultimate reason for all real crises remains the poverty and restricted consumption of the masses”, medan han i Gundrisse säger att lagen om profitkvotens fallande tendens är ”in every respect the most important law of modern political economy” och i Theories of Surplus Value att överproduktion är “the basic phenomenon in crises”. Då är det inte konstigt det blir fejd om vad som är den korrekta marxistiska tolkningen.

En tredje orsak är att de ekonomiska kriserna vid olika historiska tidpunkter faktiskt är mycket olika beskaffade. Som David Harvey påpekar kräver analyser av kriser en dialektisk integration av de universella, generella, partikulära och singulära aspekterna av samhället.¹¹ Oavsett om kriser ”egentligen” generellt emanerar ur överproduktion eller LPFT eller underkonsumtion, så tar sig olika kriser olika uttryck. Kriserna på 20-talet, 70-talet och i dag är olika. Åtminstone framträder de väldigt olika. En teori som profit squeeze skulle till exempel aldrig ha artikulerats som förklaring till dagens kris.

För att i någon mån belysa hur element ur olika marxistiska kristeorier kan användas idag ska jag avsluta med att kort sammanfatta och kontrastera David Har-

veys respektive Andrew Klimans analyser av orsakerna bakom den rådande krisen.

HARVEY OCH ÖVERPRODUKTION

När David Harveys bok *Enigma of Capital* utkom 2010 fick den stort inflytande inom vänstern, både bland akademiker och aktivister.

Harveys historieskrivning över den utveckling som ledde fram till krisförloppet 2008 ser i princip ut så här: Ett av de största hindren för kapitalackumulation på 1960-talet var brist på arbetskraft och att arbetarklassen hade tillskansat sig höga löner och politisk inflytande. Detta hanterades med olika åtgärder. Man öppnade för arbetskraftinvandring. Hos de enskilda kapitalisterna stegrades drivkraften för att utveckla och införa arbetsbesparande teknologier. I den mån

KLIMAN OCH LPFT

En helt annorlunda historieskrivning ger Andrew Kliman i sin bok *The Failure of Capitalist Production* från 2012. För Kliman är det LPFT som bäst förklarar hur ekonomiska kriser uppstår. Ser vi på historiska trender i profitkvoten stiger profiten enligt Kliman inte från 1970-talets slut. Tvärtom.¹³

Det är viktigt att betona att för Kliman är inte profitkvotens fall primärt en sekulär tendens – utan en utvecklingstrend som kan brytas genom historiska processer, som ofta tar sig dramatiska uttryck. Genom att destruera tillräckligt med värde kan den fallande profitkvoten vändas. Det skedde till exempel under andra världskriget, då så mycket värde förstördes att man efter kriget kunde börja om på nytt med hög profitkvot. Det

det inte var tillräckligt så fanns politiker, som Ronald Reagan, Margaret Thatcher och Augusto Pinochet, vilka använde statsmakten till att krossa den organiserade arbetarklassen och pressa löner och arbetsvillkor. Därtill blev det enklare för kapitalet att flytta dit överskott på arbetskraft fanns. På toppen av allt detta kollapsade Sovjet, Kina öppnades gradvis mot världsmarknaden och ytterligare en och en halv miljard människor inkluderades i den globala arbetsstyrkan. Sedan dess har inte kapitalet haft ett arbetskraftsproblem. Men en svagare arbetarklass, med lägre löner och rättigheter, är inte någon bra grogrund för en väl fungerande marknad. Lägre löner har skapat ett efterfrågeproblem. Harveys slutsats är att ett hinder för kapitalackumulationen – alltså tillgången på arbetskraft – löstes, men bara genom att man skapade ett nytt hinder – brist på marknad – underkonsumtion.¹²

var en extremvariant av ”motverkande faktorer” som gjorde att profitkvoten återigen blev hög.

Klimans beskrivning av orsakerna till dagens kris lyder i princip så här: På grund av LPFT sjönk profitkvoten mellan 1946 fram till krisen på 1970-talet. På grund av politiska åtgärder blev aldrig krisen på 70-talet stor nog att destruera tillräckligt med produktionsmedel. Det var åtgärder som i hög grad genomfördes för att inte riskera att destabilisera hela ekonomin och därmed öppna för ett scenario liknande det under 1930-talets depression, men den här gången med en organiserad arbetarklass med framflyttade positioner kapabel att utmana själva systemet. Och därför kunde man hellre aldrig ”börja om igen” med hög profitkvot, som efter kriget.

Kliman visar hur profitkvoten aldrig steg efter krisen på 1970-talet, utan i stället sjönk successivt. Kliman sätter också frågetecken kring en etablerad sanning inom vänstern de senaste åren, nämligen

att ökad exploatering och lägre löner ledde till en höjd profit i USA. Om man ser på arbetarnas andel av nationalinkomsten så har den inte sjunkit: den är högre nu än på 1960-talet och har varit stabil sedan 1970-talet. Därmed kan heller inte profiten ha ökat på grund av lägre löner – mycket av grunden för Harveys tes. Ökade skulder på bostadsmarknaden och andra marknader förklaras då med en generellt negativ trend i kapitalismens profitkvot i stället för med att kapitalisterna pressat ned arbetarnas löner.

Klimans position – som delas av tänkare som Michael Roberts och Paul Mattick¹⁴ – leder till en politisk slutsats som är motsatt keynesiansk kontracyklisk politik. Om krisen är orsakad av en fallande profitkvot är enda lösningen inom systemet att ödelägga värdet hos existe-

rande kapital (maskiner, pengar etc.). En sådan kris skulle innebära enorma sociala kostnader, inte minst för arbetarklassen, men är enda sättet för kapitalismen att återskapa sin expansion. Kliman varnar vänstern för att sätta sin tilltro till keynesiansk kontracyklisk politik: vad gör man om det inte fungerar? Ska vänstern för att vinna val ”lova” väljarna att lösa en kris, som det absolut inte är säkert att den kan?

Någonting mellan en total kris och socialistisk revolution hittar vi inte i Klimans analys. Det enda alternativt är en socialistisk revolution – att lägga om produktionen så att den inte sker med profit som mål, utan för människors behov. ★

NOTER
1. Harvey, D. (1999) *The Limits to Capital*. Verso, London s 82
2. Marx, K. (1981), *Capital: Volume III*. Penguin Books, London s 357
3. Clarke, Simon (1994) *Marx' theory of crisis*. St. Martin's Press, London
4. Clarke a.a s.19
5. Harvey, D. (1999) a.a s. 19
6. För intresserade av stagnationsteori, se Baran & Sweezy (1966), *Monopoly Capital – An essay on the American Economic and Social Order*. Monthly Review Press.eller för nuvarande

förvaltare av traditionen Foster & Magdoff (2009) *The Great Financial Crisis: Causes and Consequences*. Monthly Review Press, New York.
7. Desai, Radhika (2010) ”Consumption demand in Marx and in the current crisis”, Paul Zarembka, in (ed.) *The National Question and the Question of Crisis (Research in Political Economy, Volume 26)*, Emerald Group Publishing Limited, s 103.
8. ILO (International Labour Office) 2011 *Towards a sustainable recovery: The case for wage-led policies*. International Journal of Labour Research 2011, vol. 3, issue 2. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_168753.pdf

9. Krugman Paul (2012) *End This Depression Now!* Norton, New York.
10. Roberts, Michael (2010) *Overproduction and capitalist crisis* <http://thenextrecession.wordpress.com/2010/01/29/overproduction-and-capitalist-crisis/>, posted January 29, 2010
11. Harvey, D. (2012) *Rebel Cities - From the Right to the City to the Urban Revolution*. London, Verso s. 37
12. Harvey, D. (2010) *The Enigma of capital: and the crises of*

capitalism. Profile. London.
13. Kliman, Andrew (2012) *The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession*. London: Pluto Press. Roberts, Michael (2010) *Overproduction and capitalist crisis* <http://thenextrecession.wordpress.com/2010/01/29/overproduction-and-capitalist-crisis/>, posted January 29, 2010
14. Mattick, Paul (2011) *Business as usual – The economic crisis and the failure of capitalism*. Reaktion Books, London

Med konkurrensen som den avgörande relationen mellan människor, måste ett nyliberalt system kunna förklara den allt större mängden förlorare. Tidigare hade kyrkan sitt syndaregister. Nutiden laborerar med funktionshinder och symptom. Det skriver Eva Kärfve i debatten om ADHD.

PSYKIATRISK DIAGNOSTISERING PÅVERKAR HELA SAMHÄLLET

I två nummer av Röda rummet har ADHD-diagnostiken diskuterats. I den första artikeln, *Opium åt folket – läkemedelsindustrin exploaterar samhällskrisens effekter på individen* (nr 1/2021) kunde psykologen Lars Lundström peka på förkrossande forskningsbevis: ADHD är knappast en giltig diagnos, och det finns starka indikationer på att centralstimulantia, den huvudsakliga behandlingen, är ineffektiv och dessutom skadlig på lång sikt. Han kunde visa att ”ADHD-problematiken” är ett ekonomiskt instrument för att utöka vinsterna för läkemedelsbolagen – och ge sysselsättning åt många andra, till exempel företag som sysslar med stödverksamheter, privata skolhem, privatpraktiserande läkare och hela kadrer av experter.

I nummer 2/2012 träder Jörgen Hassler till försvar för det nya diagnossystemet. Han ställer uppriktigt frågan vad vänstern har för anledning att debattera ADHD.

Och vad kan kritikerna ha för motiv? frågar han sig. Han inser att Lars Lundström och jag inte är scientologer. Och eftersom scientologerna är de enda kritiker som erkänns av diagnosetablissemangen, undrar Hassler vilket ärende vi då kan ha. Han är brydd och efterlyser förklaring och argument. Det ska han få. Här följer alltså sju argument för varför vänstern har all anledning att debattera ADHD.

För det första: Psykiatrisk forskning styrs av industrin.

Hassler är medveten om detta men ser inte några problem. En naturlig motfråga till Hassler blir: finns det ingen anledning för vänstern att oroas över att den psykiatriska kunskapsproduktionen flyttats över till kommersiella företag?

Att läkemedelsbolagen, som inte arbetar för mänsklighetens bästa utan för vinst, inte bara styr forskning kring psykofarmaka utan i stort sett hela ADHD-forskningen, måste ju ses som ytterst oroande. Det är också den farmakologiska industrin som propagerar för ADHD som ärftligt och livslångt.

Fri och objektiv forskning kring psykisk

ohälsa och behandlingsmetoder var tills nyligen en självklarhet. Socialstyrelsen efterfrågar enbart denna bolagsforskning när de godkänner preparat. Över huvud taget är kopplingen mellan universitet och näringsliv, som åtrås så hett av nyliberaler på alla positioner, något som vänstern självklart måste ta starkt avstånd ifrån.

För det andra: Diagnosen ADHD är ovetenskaplig.

Detta följer av ”bolagiseringen”. ADHD är ingen gammal diagnos utan uppstod på 1980-talet.¹ Den ska ses som ett utslag av den samhällssyn som etablerades under Reagan-Thatcher-epoken.

Diagnosen, som inte ställs utifrån objektiva kriterier, har förändrats, späts ut och uppgraderas vid varje revision av den amerikanska diagnosbibeln DSM, som ges ut av Amerikanska psykiatriska föreningen. Barn som diagnostiseras nu förtiden behöver därför inte ha mycket gemensamt med dem som diagnostiserades för tio till femton år sedan.

Uppmärksamhetsstörning har blivit ”svårigheter att reglera uppmärksamheten”. Vad är detta? Finns det något vetenskapligt normalvärde – utifrån ålder och situation – för hur uppmärksam en människa ska vara? Och hur ställer läkaren diagnos på detta?

Svaret är: på hörsägen. Läkaren utgår från svaren i frågeformulär, ifyllda av föräldrar och kanske lärare. Barnet undersöks med hjälp av IQ-test.

En psykiatrisk diagnos förutsätter avvikande symptom. Men ouppmärksamhet, rastlöshet och impulsivitet är normalbeteenden. Diagnosen blir då en fråga om gradskillnad. Och inte ens denna är fastställd utan varierar mellan olika regioner och olika läkare. Svenska forskare har uppskattat antalet ”neuropsykiatriskt sjuka” barn till 22 procent.² Eftersom det inte finns någon överenskommelse om normalvärden, och inte heller någon forskning kring detta, kan ADHD och liknande diagnoser fås att omfatta allt större grupper av befolkningen.

För det tredje: ADHD måste betraktas som en sjukdom. Störningar i hjärnans funktioner är patologier. Varför sorteras annars ADHD inom medicinen och inte inom socialtjänsten eller psykologin? Och varför är first choice-behandlingen psykofarmaka?

Som jag ser det är en av ADHD-diagnosticeringens effekter att sjukförklara (eller kategorisera som ”funktionsnedsatta”, i praktiken detsamma) människor med låg normalintelligens. Genom

att göra ”symptom” av de beteendestilar som man finner hos människor med 80-90 poäng på IQ-testerna skapas ett nytt ”sjukligt tillstånd”, som är av intresse både för läkemedelsindustrin och för de dominerande skikten i samhället.

Man kan lätt sjukförklara människor från de lägsta sociala skikten, eftersom det finns ett bevisat samband mellan dåliga resultat på IQ-tester, fysisk och psykisk ohälsa och låg positionen i samhället. I de ”underprivilegierade skikten” saknas mycket av den stimulans som är förutsättningen för att barn ska kunna utvecklas maximalt.

För det fjärde: ADHD är ett gigantiskt experiment.

Vi kan alla på rak arm erinra oss tidigare experiment med allvarliga konsekvenser: neurosedynkatastrofen, östrogenbehandlingen, svininfluensa-vaccinationen. Hassler påpekar också att det förekommit en rad ”experiment” men förefaller inte se att ADHD-medicineringen är ett experiment av ett ovanligt illavarslande slag. De utpekade barnen matas med ett sjukdomsmedvetande³ och medicineras med preparat som det finns all anledning att varna för. Lars Lundström ger en mängd goda exempel, och jag ska lägga till ytterligare ett.

Redan 2001 lät läkemedelsföretaget Ciba-Geigy genomföra experiment på unga friska råttor. Man gav dem amfetamin i doser som motsvarade vad man gav människobarn och medicinerade dem fram till puberteten. När man avlivat dem fann man utbredda hjärnskador, framför allt i de hjärncentra som, paradoxalt nog, övervakar ”ADHD”-beteenden. Forskarna ville nu se om hjärnförändringarna läkte och gjorde därför om experimentet. Nu avslutade man amfetaminbehandlingen precis vid samma tidpunkt som tidigare men lät råttorna leva till vuxen ålder innan man avlivade dem. Man fann att hjärnskadorna hade ökat i omfång – trots att man avslutat medicineringen långt tidigare.⁴

Före ADHD-boomen på 1980-talet var det mer eller mindre otänkbart att ge barn psykofarmaka. Vi som var föräldrar då övervägde noga innan vi gav våra febriga barn en Alvedon. Nu får de inte bara amfetaminliknande preparat. Även sömnmedel ingår ofta i behandlingen, eftersom det är svårt att varva ner efter dagens Ritalindos. Som förstärkning lägger man till medel mot psykoser och epilepsi – i det senare fallet utan att barnen haft den minsta antydning till krampanfall. Numera

vet man att medel mot psykos minskar mängden grå och vit hjärnsubstans hos medicinerade barn.⁵

Experiment? Eller gammal, beprövad och harmlös ”evidensbaserad” behandling?

För det femte: ADHD är kopplat till en marknad.

Det är svårt att tänka sig utvecklingen av ADHD (och hela batteriet av ny psykisk sjuklighet) utan marknaden som drivkraft. Människor mår dåligt, och antalet barn som känner sig stressade och deprimerade har ökat oroväckande. Den som noterat den snabba förändringen i ekonomin och effekterna som denna har på hela samhället, är knappast förvånad. För en vänster som kritiskt granskar samhällsideologin är en rimlig tolkning att många av tankegångarna inom den ”nya” psykiatrin kommit att ingå i ett mörklägningsförsök – och ett på det hela taget lyckat sådant – där kollektiva försämringar läggs på individen.

Arbetslösheten, som är en av orsakerna till den växande marknaden för både diagnoser och amfetamin, skylls på den enskilde. På samma sätt får nu var och en stå till svars för sin psykiska hälsa. Och samtidigt som denna hälsa på ett postmodernt, chict sätt blir allt svårare att definiera – är vi inte alla berättigade till åtminstone någon diagnos? – blir det nyliberala fantiserandet allt svårare att genomskåda.

För det sjätte: Psykiatrisk diagnostisering påverkar hela samhället.

Den kreativa psykiatrin med sina ständigt nya symptomlistor krymper normaliteten. Tidigare hade kyrkan sitt syndaregister. Nutiden laborerar med ”funktionshinder” och ”symptom”. Här finns dock inte syndabegreppets möjlighet: att bli en bättre människa. Är man en förlorare så är man, och vad man behöver är ”hjälp och stöd”. Med konkurrensen som den avgörande relationen mellan människor måste ett nyliberalt system kunna förklara den allt större mängden förlorare. Detta gör man, och på ett sätt som knappast kan kallas ”nytt”.

För det sjunde: ADHD-ideologin är reaktionär.

Tvärtemot allt tal om ökad tolerans, annonseras nu hårdare tag mot de psykiskt sjuka i den nya psykiatrilagsutredningen.⁶ Möjligheter att lägga folk i spännbälte utökas. Och i botten av detta ligger den ”nya” psykiatrin, med sina ”nya” kunskaper, som är en uppfräschning av en djupt reaktionär människosyn. Det

EN ARTIKEL AV EVA KÄRFVE
Artikelförfattaren är universitetslektor vid Sociologiska institutionen i Lund. Hon har bland annat skrivit böckerna *Hjärnspöken – DAMP och hotet mot folkhälsan*, Symposion förlag, 2000 och *Det moraliska spelet* Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2010. Inom kort utkommer hon med *Diagnosexplosionen*, på Karneval förlag.

är en 1800-talsmässig föreställning om individen som har hållits tillbaka något under efterkrigstiden. Och här oroar det mig att Hassler så oförväget gör sig till tolk för denna bild. Han hånar kritikerna – som tror att ”uppfostran” skulle hjälpa ADHD-människan:

”Problemet med det är att ADHD grundas på personlighetsdrag, och försök att uppfostra bort fysiologiskt grundade personlighetsdrag snarare orsakar än förebygger ADHD”.

Detta är kanske det mest häpnadsväckande som Hassler för fram. Han har i ett annat stycke betonat att medicinering inte ska komma på tal förrän alla andra alternativt har uttömts. Vilka alternativ kan detta vara? Försök att ”uppfostra bort” ADHD-symptom?

Låt oss vara tydliga. Uppfostran är det samma som social påverkan. Det är det icke-farmakologiska alternativet.

Men, menar Hassler, en människa med ADHD har personlighetsdrag som trotsar alla försök till korrigering – försöker man uppfostra bort dem, alltså lära barnet andra beteendemönster, så orsakar man ADHD.

Men vad pratar han om? Tidigare i sin artikel håller han ju med Tomas Ljungberg som visat att ADHD-dragen inte är annorlunda än alla andra personlighetsdrag.⁸

Men: om ADHD-dragen är precis som alla andra drag – då måste slutsatsen av Hasslers resonemang bli att uppfostran inte hjälper – inte någon, inte någon gång.

Detta kallas genetisk determinism. Det är inte ett vetenskapligt faktum utan en åsikt. Och i svensk press brukar åsikter av det här slaget sällan presenteras, annat än möjligen i Apress.

Den reaktionära sidan av ADHD-ideologin ligger i öppen dager: skillnaderna mellan människor är medfödda och ohjälpliga. Detta är grundtanken i all repression.

Hassler skriver: ”... här skulle det vara intressant att se hur en uppfostran som avhjälp ADHD ser ut”.

Vilka förslag har då en kritiker?

1) Ta bort alla idéer om fasta ”personlighetsdrag”. Utmönstra alla spekulationer kring medfödd ohjälplighet. Det är mycket otroligt att generna består oss med fasta och livslånga beteendemönster.

Genetiken utgör fortfarande mycket av en oknäck kod, och det enda vi rimligen kan tro är att våra gener förser oss med benägenheter. Vi kan använda det sociologiska begreppet ”habitus”, som utgår från människans sociala liv. Det är erfarenheterna som mejslar fram ”personlighetsdragen”. För att använda pianot som metafor: om generna ger tangenterna så är det det sociala livet – människans erfarenheter – som skapar melodin.

2) Undersök barnen förutsättningslöst. Varje problematiskt barn måste undersökas utan färdiga symptomlistor. I vilka sammanhang uppvisar barnet felaktiga beteenden? Vem bedömer detta? Är den kyla och irritation som anses vara så naturlig för omgivningen att känna för ”dessa barn” i själva verket orsak till barnens problem? Barnet är i ett extremt underläge i förhållande till vuxenvärlden – kartlägg därför denna vuxenvärld först.

3) Behandling: Ja, just det, uppfostran! Barn är läroaktiga. Dålig självkontroll och oförmåga att bedöma konsekvenser kan tränas bort. Det kan ta några år. Men principen måste vara: om man upptäcker beteendemönster hos barnet som aktivt

hindrar henne från att utveckla sina inneboende möjligheter, sätt då redskap i händerna på henne!

Tid och arbete. Riktig behandling kostar pengar. Det är dyrare än medicinering. Håll fast vid åsikten att barn inte ska medicineras med psykofarmaka - den är fortfarande giltig. Det finns ingen anledning att experimentera.

4) Ställ inga diagnoser!

Ge tidsbegränsade problembeskrivningar. Skandalomsusade kändisar må ha allt att vinna på en diagnos, men för de flesta gäller att ADHD-stämpeln stigmatiserar. Lyssna inte på det cyniska försvaret att barnen genom sitt eget uppförande redan är stigmatiserade. En psykiatrisk etikett gör omgivningen ännu mer negativ.

För att utveckla en stabil självkänsla måste man få veta att man duger. En neuropsykiatrisk diagnos säger motsatsen. Att ständigt begrunda sina funktionshinder förbättrar varken självförtroende eller förmåga att handskas med livet.

5) Identifiera och motverka socialdarwinismen!

På ett allmännare plan behöver vi motverka den reaktionära människosyn, som trivs så bra tillsammans med det postmoderna fladdret och struntpratet.

Människosynen kan knytas till den ekonomiska ordningen. Att vara nyliberal innebär att man håller sig med en ultrakonservativ människosyn, som påstår att det sociala livet spelar en underordnad roll, och där allt från skolk till kriminalitet och alkoholism ses som medfödda defekter.

Detta påstående kommer inte från genetiska forskningen. Utanför gruppen av hängivna och överproduktiva ADHD-forskare, knutna till läkemedelsbolagen, talas det mycket sällan om genetisk determinism. Arv-och-miljö-frågan är långtifrån löst. Tvärtom, den framstår som allt mer komplicerad. En ny forskningsinriktning, epigenetiken, hävdar att miljöfaktorer kan ingripa i ärftligheten trots att människans DNA inte ändras. Miljön, som trauman och fattigdom, kan därför ha betydligt större inverkan på människan än vad den biologiska psykiatrik hävdar.⁹

Till sist: de problem som psykiatrik beskriver är verkliga. Det innebär inte att allt lidande är sjukligt. De nya psykiska diagnoserna utgör en del av den massiva uppskrivningen av antalet människor som anses odugliga och hjälpbehövande. Det finns anledning att vara misstänksam mot den ”privatisering” av verkligheten som pågår, och det är i detta sammanhang man ska se det mänskliga sökandet efter mänskliga defekter.

Psykiatrik är dominanta grupperes redskap för politisk handling. Just därför ska vänstern behålla sin kritiska distans – och fortsätta granska och debattera. ★

NOTER

1. George Still, som framställs likt en slags ”ADHD:s fader”, beskrev 1902 barn med väsentligen andra problem, bland annat högmod, samvetslöshet och kriminalitet – oftast restsymptom från hjärnhinneinflammation.
2. Landgren, M (1999): Deficits in Attention, Motor Control and Perception – DAMP. Göteborg: University of Göteborg.

3. Hjörne, Eva (2004). Excluding for inclusion? Negotiating school careers and identities in pupil welfare settings in the Swedish school. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
4. Moll, Gunther H. et al: Early Methylphenidate Administration to Young Rats Causes a Persistent Reduction in the Density of Striatal Dopamine Transporters. Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology. March 2001, 11(1): 15-24.

5. Ho BC, Andreasen NC, Ziebell S, et al. (2011) Long-term antipsychotic treatment and brain volumes: a longitudinal study of first-episode schizophrenia. Arch Gen Psychiatry. 68:128-137
6. SOU 2012:17. Psykiatrik och lagen - tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd - <http://www.regeringen.se/sb/d/15773/a/189660>.
7. Read, John & Harré, Niki (2001): ”The role of Biological and

- Causal beliefs in the Stigmatisation of ’mental patients’. Journal of Mental Health, 2001, vol 10, no 2, ss 223-235.
8. Ljungberg, T (2008): AD/HD i nytt ljus. Nyköping: Exiris,
 9. Cohen, David (2010). Probabilistic epigenesis: An alternative causal model for conduct disorders in children and adolescents. Neuroscience and Biobehavioral Reviews 34, 119-129

Ett ord för att förebygga eventuella missförstånd. Kapitalisternas och jordägarnas gestalter tecknar jag ingalunda i något rosenkimmer. Men det handlar härvidlag inte om personerna, annat än i den mån de är personifikationer av ekonomiska kategorier, bärare av bestämda klassförhållanden och intressen. Mindre än någon annan kan min ståndpunkt, vilken uppfattar de ekonomiska samhällsformernas utveckling som en naturhistorisk process, göra den enskilde ansvarig för tillstånd, av vilka han själv är en social produkt, hur mycket han än strävar att höja sig över dem.

Karl Marx – Kapitalet; Band 1, ur förordet till första upplagan